

Василь Мудрий

Український
Університет
у Львові
(1921 - 1925)

В-во «Час»

ВАСИЛЬ МУДРИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ

у рр. 1921 - 1925

diasporiana.org.ua

НЮРНБЕРГ 1948.

Published by Ukrainian Newspaper „Czas“/„Time“/ Furth/Nurnberg
Authorised by Eucom Hq, Civil Affairs Division — 17th September
1947

Всі права застережені
Видавництво „ЧАС“ Фюрт/Нюрнберг
Друковано у друкарні „Nürnberger Presse“, Zirndorf

Вступ.

Одна з найцікавіших сторінок польсько-українських взаємин у Сх. Галичині за останніх десятиліть існування Австро-Угорської Монархії і пізніше за весь час існування Польщі — це боротьба за українську школу взагалі і боротьба за український університет у Львові зокрема. На історії цієї боротьби найкраще видно істоту польської політики супроти українців з одної сторони і консеквентну боротьбу українців за повноту свого права на всестороннє національне життя з другої. Боротьба за український університет, якій присвячені ці рядки, тривала цілі десятиліття. Вона зужила не тільки багато української національної енергії, але й поглотила не мало жертв у крові, у людях і, що найважливіше, була в різних часах свого тривання наскрізь позитивним елементом цементування українців усіх політичних напрямків в один суцільний фронт боротьби. Так було нераз за Австрії, так було і за Польщі, зокрема ж у часи існування українського приватного університету у Львові від 1921 до 1925 р.

Саме в липні 1946 р. минуло 25 літ від хвилини заснування українського приватного університету у Львові. Ця дата варта була того, щоб її використати для історичної пригадки українському громадянству на ті часи і ті обставини з-перед 25-ти років, які наказували тоді усім українцям без різниці віку, політичного переконання і стану стати в одну лаву боротьби за побудовання, урухомлення і ведення такого великого культурного осередку як національний український університет, університет від нікого незалежний, ніким постороннім не кермований, словом, національний український університет. На жаль, воєнні події не дозволили на це. Нехай же тепер бодай з нагоди вже минулої річниці вільно буде нам кинути жмут фактів перед очі читача, які наświetлять тодішні часи і відродять у пам'яті одну із світлих сторінок національної української боротьби за повноту прав до свого культурного самовияву.

Все те, що далі подаємо про український університет у Львові в рр. 1921 до 1925, побудоване на пережитих фактах і на неспірних історичних матеріялах. Але зважаючи на те, ми все ж вважаємо за доцільне зазначити, що розміри цієї публікації не дозволяють нам використати усіх матеріялів, що відносять до українського університету повнотою. Це й уповні зрозуміле, бо на використання повноти цих матеріялів треба б цілих томів.

І. ДЕЩО ПРО ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ І ЙОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Львівський державний університет, якого існування коштувало український народ Сх. Галичини не тільки поважну матеріальну данину в формі податків, що йшли на утримання університету, але й не мало жертв у людях, заснований дня 21. жовтня 1784 р. австрійським цісарем Йосифом II. Завданням цього університету було обслуговувати наукові потреби передовсім українського місцевого населення. Виклади й урядування на університеті відбувалися по-німецьки. При університеті засновано 9. березня 1787 р. український науковий інститут під назвою «Studium Ruthenum» («Студіум Рутенум»). В інституті викладали деякі предмети з філософії та богослов'я по-українськи. Він проіснував до 1804 р. Аналогічного польського інституту при університеті не було. У 1805 р. австрійський уряд переіменює львівський університет у лицей. По 12 роках дня 7. серпня 1817 р. цісар Франц I. відновив львівський університет. Під назвою університету Франца I. проіснував цей університет аж до розвалу Австро-Угорщини. Університет був призначений як і попередній для заспокоювання наукових потреб українського народу. Ось кілька доказів на це: 1) дня 27. січня 1849 р. введено в усіх гімназіях Сх. Галичини (а всі вони були з німецькою мовою навчання) обов'язкову науку української мови. У розпорядку про це було сказано: «В гімназіях української частини Галичини покищо всі предмети науки мають викладати німецькою мовою, доки не зможуть подавати науки в українській мові всі учителі», а далі в 6. точці цього ж розпорядку стояло ще таке: «Щодо університетських наук, то тут приймається за підставу, що виклади мають відбуватися в німецькій мові, доки не знайдуться відповідні професори та підготовані студенти до науки в краєвій (себто українській!) мові»; 2) Дня 19. грудня 1849 р. засновано на львівському університеті катедру української мови й літератури, яку обняв Яків Головацький, а на теологічному факультеті була вже від 1848 р. катедра пасторальної теології з українською викладовою мовою. Від 1849 р. викладали на теологічному відділі по-українськи ще й догматику, катехитику та методичку; 3) У 1862 р. засновано дві українські надзвичайні катедри на правничому факультеті з українською викладовою мовою (були це катедри процесового цивільного і карного права); 4) Намісник Галичини польський граф Голуховський звернувся в 1866 р. до ректора львівського університету з домаганням заснувати на правничому відділі також катедри з польською викладовою мовою, бо «розпорядок з 1862 р.» — писав Голуховський у листі до ректора — «виданий

тільки в інтересах української мови, польська суспільність вважає та з боєм відчуває як обмеження прав польської мови та відсунення її на другий план».

Цей виступ графа Голуховського припав на часи, коли то польська шляхта, зокрема ж польські магнати, почали зміняти свої політичні позиції та переставлялись на австрофільство. Польські магнати знайшли доступ до австрійських династично-двірських кол, подбавши про відповідні впливи на австрійському дворі при допомозі знаної в історії заяви про їхню лояльність до австрійської монархії і зокрема про відданість табсбурській династії. Ця заява це славетне „Przy Tobie Panie stoimy...“ По цьому акті поляки почали захоплювати в Галичині всі впливові становища й уряди від становища намісника починаючи, а на рядовому жандармові кінчаючи. Німців на становищах намісників Галичини заступили польські магнати, а вони вже робили все, щоб увесь державний апарат у Галичині спольонізувати. І заходи графа Голуховського з 1866 р. в справі університетських кафедр із польською мовою навчання мусіли увінчатися повним успіхом, а то тим більше, що він запрозив був уступленням із становища намісника, якщо його домагання не будуть заспокоєні. І тому то вже в 1867 р. засновано на правничому відділі львівського університету аж три надзвичайні кафедри для поляків із польською викладавкою мовою. Коли ж покликано до життя галицький сойм, то польські магнати (бо вони були тоді децидуючим чинником серед поляків) зуміли і соймові надати чисто польський характер при допомозі спеціально придуманої виборчої ординації. Те, що почав був в університетській справі граф Голуховський як намісник Галичини, продовжував потім консеквентно галицький сойм. Уже в 1868 р. цей сойм прийняв постанову про повну польонізацію львівського університету. Щождо українських кафедр, то вони мали залишитися, а нові кафедри для українців мали творитись тільки в міру «потреби й спроможности». Проти такого трактування українських наукових потреб галицьким соймом виступали навіть деякі польські магнати, як барон Баталія і князь Сангушко. З українських послів сильно боронили тоді українських прав до львівського університету Василь Ковальський, о. Петрушевич, о. Павликів і тодішній ректор львівського університету о. д-р Йосиф Делькевич. Австрійське міністерство освіти стало тоді по стороні українців і відмовило галицькому соймові компетенції рішати щонебудь в університетській справі. У 1871 р. появилася цісарська постанова, яка касувала «всі обмеження, що стояли досі на перешкоді українським і польським викладам на відділах філософічним та правничим» і на кафедри цих відділів на будуче можна було покликувати лише особи, що могли

викладати одною з цих мов. У цій постанові уже підкреслений утравкієтичний характер львівського університету. Польські впливи у Відні та на широку околицю загрозила польська акція у Львові та краю довели остаточно до того, що дня 27. січня 1879 р. на підставі цісарського розпорядку введено в львівському університеті замість німецької польську мову у внутрішньому урядуванні університету. Українцям дозволено писати до університетських органів влади по-українськи з тим, що й відповідь на ті письма мала бути в українській мові. Крім того були допущені українські друки для каталогів і свідочств для професорів-українців. Таким чином львівський університет фактично став польським, бо й більшість викладів відбувалась тоді на ньому вже по-польськи.

II. БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У 1860-тих роках велася поважна акція за дегерманізацію, себто віднімчення львівського університету. В 1867 р. українські студенти львівського університету внесли були петицію до віденського уряду, щоб замінити німецьку урядову мову українською. В 1869 р. тодішній віцедмаршал галицького сойму Юліян Лаврівський виступив у соймі з проєктом утворення окремих українських кафедр для всіх предметів філософічного та правничого виділів. Потім до 1880 р. нічого помітного в університетській акції з боку українців не сталося. Щойно 15. вересня 1880 р. відбулося віче українських студентів з ініціятиви віденської «Січі», на якому висунено домагання нових українських кафедр на львівському університеті та української мови для внутрішнього урядування на університеті. В 1881 р. українські студенти робили заходи для заснування кафедри української історії на львівському університеті. В 1882 р. ця справа була предметом нарад на зборах львівського «Академічного Братства». На другому загальностудентському вічу в Коломиї дня 7. серпня 1884 р. прийнято постанови в справі введення українських викладів на всіх факультетах львівського університету і зокрема в справі заснування кафедри української історії. Дня 19. жовтня 1889 р. відбулося у Львові велике віче української студентської молоді, на якому найбільше уваги присвячено справі української мови на львівському університеті. Кафедру української історії засновано аж у 1894 р. і мала вона назву: Кафедра історії Сходу Європи.

III. БОРОТЬБА ЗА ОКРЕМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ

По довгій перерві виринала українська університетська справа аж дня 20. грудня 1898 р. в австрійському парламентах. Український

посол о. Данило Танячкевич доматався в імени цілої Української Парляментарної Репрезентації заснування окремого українського університету у Львові. У цьому самому році забрало слово в українській університетській справі Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові. Воно виготовило відповідний меморіал до віденського уряду. Його підтримали й інші українські установи, а зокрема «Просвіта». Результатом усіх тих заходів було те, що в 1900 р. засновано на філософічному відділі львівського університету другу катедру української літератури.

Дня 13. липня 1899 р. відбулося у Львові велике віче українських студентів із усіх університетів Австрії, присвячене виключно університетській справі, і воно започаткувало новий період у боротьбі за університет. Передовсім віче пішло цілковито слідами о. Данила Таняккевича й висунуло домагання повного українського університету у Львові. Природно, що це віче викликало велике обурення серед поляків. У березні 1900 р. прийшло на львівському університеті у зв'язку з постановами цього віча до поважної сутички між українськими і польськими студентами. У цій рукопашній сутичці було до 20 ранених поляків і 3 українців. Дня 14. липня 1900 р. відбулося у Львові чергове віче українських студентів, на якому повторено домагання окремого українського університету та вислано відповідні представлення у цій справі до віденського уряду. Акцію студентства підтримали відповідними меморіалами всі українські наукові та культурно-освітні товариства.

Ала з усіх цих старань, домагань і заходів не вийшло нічого. Тому то вже 8. жовтня 1901 відбулося знов загально-студентське віче у Львові присвячене виключно університетській справі. На ньому крім резолюцій про потребу заснування українського університету ухвалено також т. зв. мінімальні домагання щодо українських прав на існуючому львівському університеті. Віче домагалось урухомлення численних кафедр з українською викладовою мовою, усунення усяких перепон при складанні ригорозів в українській мові, призначення українських екзамінаторів для всіх державних іспитів і введення для потреб української університетської молоді університетських друків в українській мові. На цьому вічу молодь, як бачимо, уже не ставила ультимативно справи негайного заснування українського університету у Львові.

Це своєрідне заломання лінії боротьби за окремий український університет не причинилось до ніяких успіхів, але, навпаки, зробило університетські польські чинники ще більше неуступливими,

ніж досі. По цьому вічу управа університету почала перекреслювати навіть деякі вже набуті права для українців. І так досі виповняли студенти-українці всякі університетські друки по-українськи. Університетська адміністрація ці друки приймала. По вічу всі виповнені студентами друки по-українськи адміністрація університету відкидала. Цей факт спричинив з боку українських студентів дуже цікаву реакцію. На день 19. листопада 1901 українські студенти заповіли віче в університетському будинку. Ректорат на віче не дав дозволу. Українські студенти влаштували віче без дозволу.

По вічу відбулася демонстрація українських студентів по вулицях Львова. Університетська влада почала слідство в справі віча і демонстрацій та припинила виклади на університеті. П'ять українських студентів усунено з університету, а польський університетський сенат видав заклик до польського студентства, щоб воно стало в обороні університету перед «виявом здичавіння» українських студентів. У відповідь на це українські студенти рішили на своєму вічу дня 1. грудня 1901 р. залишити львівський університет і перейти студіювати на інші австрійські університети поза Галичиною. В історії боротьби за український університет ця її стадія znana під назвою «сецесії».

Сецесію українських студентів зфінансував цілий український народ. Загальна національна збірка на цю ціль дала поважні фонди. Сецесія покінчилась разом із літнім семестром 1902 р. Вона нашла широкий відгомін у цілій Європі. Єдина польська, зокрема ж львівська, преса осуджує гостро сецесію та намагалась доказати, що українці не мають ніяких прав до львівського університету, а далі, що вони взагалі до свого університету ще не дозріли. Всі ці події мали належний відгомін і в австрійському парламенті, але української університетської справи вони ні на крок не посунули вперед.

У Львові серед українських наукових кол виринула в зв'язку з усіма тими університетськими подіями думка заснувати приватний український університет. Зреалізовано цю думку не зараз і не вповні. Бо ось аж у 1904 р. організовано т. зв. «Наукові вакаційні курси». Вони були присвячені передовсім українознавству. Викладали на них українські професори зі Львова і з Великої України. Взятя в них участь і наддніпрянська університетська молодь.

Від осені 1905 р. почалися на львівському університеті великі прикромці для українських студентів у зв'язку з імаатрикуляцією. Польська університетська влада не хотіла згодитись на те, щоб

українців і матрикулювати по-українськи. На весну 1906 р. ректор університету відмовив українським студентам дозволу на віче тому, що їх делегація просила дозволу по-українськи. Тоді відбуто віче всупереч забороні. Між українськими й польськими студентами дійшло до бійки, що покінчилась пораненням кількадесяти студентів поляків і українців. В 1907 р. при іматрикуляції повторились знов неприємні факти української мови. Українські студенти зорганізували на університеті віче, в часі якого потурбували університетського секретаря Віняжа, розбили в кількох викладових залах обстанову та здемолювали університетську авлю. Ректорат покликав на університет поліцію, яка арештувала 116 українських студентів. У тюрмі студенти почали голодівку. Вона тривала чотири доби. Вкінці в наслідок голодівки усіх студентів з тюрми звільнено. У зв'язку з цими подіями на університеті накинувся був на українську молодь у пресі польський письменник Сенкевич і зневажив її. Відбутий в тій справі судовий процес у Відні закінчився компромітацією Сенкевича.

По усіх цих фактах боротьби українська університетська акція сильно спопуляризувалась у цілому світі. Поляки виявили з того приводу своє невдоволення в той спосіб, що в пресі зневажали українську молодь, цілий український народ і його минуле. Українське громадянство, репрезентоване своїми науковими, культурними та освітніми установами, посилило свою акцію в університетській справі. В австрійському парламенті справа набрала гострих форм. Її пильнувала українська Парляментарна Репрезентація. Вона між іншим годилась на признання польського характеру для існуючого львівського університету під умовою, що у Львові буде заснований український університет. Переговори з урядом у цій справі спаралізували поляки, точніше віденське парламентарне «Коло польське». З них нічого не вийшло.

У 1910 р. прийшло в березні знову до нелегального віча українських студентів на львівському університеті. Віче протестувало проти польських заходів зробити львівський університет чисто польським. Крім цього на цьому вічу прийняли постанови про те, що львівський університет мусить бути утраквістичним так довго, доки не буде заснований окремий український університет. У перших днях липня 1910 р. відбулося ще одно нелегальне віче українських студентів на львівському університеті, яке покінчилося криваво. Від револьверових куль польських студентів упав трупом український студент прав Адам Коцко, а важко ранений в ногу був студент Леонтович. У часі бійки та стрілянини між польськими й українськими студентами

ввійшла до університету поліція, що надиво арештувала виключно тільки українських студентів. Таким чином аж 128 українських студентів нашлося в тюрмі. Польські студенти по тім взялись до демонстрацій по вулицях Львова і до громлення українських інституцій. Епілогом тих сумних подій був судовий процес проти 101 українських студентів під замітом убивства свого товариша Адама Коцка. Польський суд засудив тоді в лютому 1911 р. 70 українських студентів на 1 місяць тюрми, п'ятьох на три місяці, а решту на два тижні тюрми. Так виглядала тоді інтерпретована й репрезентована поляками справедливість у Львові. І по цих сумних фактах українська університетська справа не посунулася ні на крок уперед. Поляки робили все можливе в тому напрямі, щоб австрійський уряд не зробив чогонебудь для українців в університетській справі. Українська Парляментарна Репрезентація в віденському парламенті, маючи на увазі беззглядність усяких інтервенцій та петицій в університетській справі до уряду, розпочала дня 26. березня 1912 р. в парламенті велику обструкцію.

Ця т. зв. інструментальна обструкція (роблено її при допомозі різних музичних інструментів!) спаралізувала всяку працю парламенту. Щойно тоді уряд почав робити заходи не так у справі українського університету, але передовсім у справі припинення обструкції. По довгих і складних переговорах уряд проголосив заяву про те, що український університет буде заснований, а Українська Парляментарна Репрезентація припинила обструкцію. Однак вже перші кроки уряду в українській університетській справі, кроки, що мали теоретично підготовний характер, зустрілися з дуже сильною опозицією польського парламентарного представництва. Польську парламентарну репрезентацію сильно підтримували в її акції проти заснування українського університету львівський університет і львівська міська рада. Голова австрійського уряду дав польському парламентарному «Колові Польському» запевнення, що без згоди «Кола» ніякого кроку в справі українського університету не зробить.

У травні 1912 р. українські студенти бажали влаштувати на львівському університеті віче та зайняти становище до цих подій. Ректорат на віче не дозволив. Польська преса почала писати на тему, що, мовляв, заснування українського університету це «casus belli» («казус беллі») із Росією, яка українського університету у Львові собі не бажає. Українська Парляментарна Репрезентація почала в парламенті нову обструкцію. Уряд почав знову переговори. Коли ж віденське парламентарне «Коло Польське» під напором уряду згодилося було остаточно на осідок українського університету

у Львові, — почали до Відня напливати польські петиції, а навіть найжджати депутації з краю, які протестували проти осідку українського університету у Львові. Це спричинило нові труднощі. Українська Парляментарна Репрезентація, не добившись нічого, перейшла до обструкції. Тоді між іншими промовляв дня 13. липня 1912 р. над бюджетом військового міністерства посол д-р Лев Бачинський 12 годин без перерви. Міністер освіти Гусарек у зв'язку із обструкцією зложив у парламенті декларацію, в якій висловив зобов'язання уряду заснувати український університет до шести років. Обструкцію припинено. Нові переговори вів уряд одночасно із українцями і поляками. По тяжких перегодах нарешті у грудні 1912 р. вони закінчились узгодженням проекту т. зв. відручного цісарського письма в університетській справі. Це письмо передбачувало заснування українського університету найпізніше до початку 1916 р. До часу заснування українського університету мав бути затриманий утравквізм тодішнього львівського університету. Коли б відповідний законопроект про заснування українського університету, що мав бути внесений у 1914 р. до парламенту, не був ухвалений, тоді все одно з днем 1. жовтня 1916 р. усі українські катедри львівського університету мали бути виділені в окрему університетську установу з українською мовою навчання. Але і це не був кінець боротьби. Бо поляки робили далі всякі перешкоди цілій справі.

На початку липня 1913 р. всеукраїнський студентський з'їзд прийняв постанову про те, що український університет мусить бути заснований у найкоротшому часі і що до того часу українська студентська молодь не допустить до того, щоб теперішньому львівському університетові признати виключно польський характер. У 1914 р. нічого помітного в університетській акції не зайшло. Цісарське письмо так і не побачило світа і тим самим заснування українського університету перед вибухом великої війни не гарантувало. Вибух великої війни перервав на деякий час дальшу боротьбу за український університет.

IV. БОРТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ВЕЛИКІЙ ВІЙНІ

По відібранні Львова російській армії дало львівське Наукове Т-во ім. Шевченка в лютому 1916 р. ініціативу до заходів біля заснування українського університету у Львові. Воно виготовило відповідний меморіал до австрійського уряду в тій справі. За ним пішли інші українські установи. Одначе ні меморіал, ні делегації до уряду університетської справи не заaktuалізували і не зробили її

близькою реалізації. Щойно берестейський договір із 9. лютого 1918 р. між Україною та Австрією створив нові перспективи і для реалізації справи українського університету. До цього договору був заключений ще додатково таємний договір про поділ Галичини на польську й українську разом із Буковиною. Коли б цей договір був зrealізований, була б автоматично вирішилась і справа українського університету у Львові. Однак Австрія цього договору не зrealізувала, бо його уневажила, а потім розпалась.

У листопаді 1918 р. розпочалась польсько-українська війна. По опануванні Львова поляки негайно спольонізували львівський університет. Усі українські катедри покасували, а університет назвали університетом короля Яна Казимира. Українським студентам вступ до університету замкнено. Коли ж польсько-українська війна закінчилась і маси українського студентства, що вернулися з української армії через польські концентраційні табори додому, бажали кінчати чи розпочинати свої студії, то виявилось, що не мали де ні студій кінчати, ні взагалі студіювати. Виявилось, що всі високі школи не тільки у Львові, але й у цілій Польщі були для українців недоступні. Для української університетської молоді утворилось важке положення, з якого треба було шукати виходу. Цього виходу шукали українські наукові установи і молодь.

V. БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПІД ПОЛЬЩЕЮ

По занятті Львова поляки, як сказано, скасували всі українські катедри на львівському університеті. Зробили вони це безправно, бо Східня Галичина находилася тоді тільки під польською окупацією. Поляки з тим не рахувалися. Не зважаючи на те, що версальські переможці не признали тоді Польщі суверенних прав над Сх. Галичиною, ректорат львівського університету видав дня 14. серпня 1919 р. розпорядок, на основі якого на університет могли бути прийняті тільки такі кандидати, які були польськими громадянами й служили в польській армії. Так то всі українські студенти не мали можливості студіювати на львівському університеті, бож не тільки ніхто з них не служив у польській армії, але, навпаки, величезна більшість українського студентства вела боротьбу проти польської армії в рядах української армії. Цей розпорядок львівського університету не втратив своєї сили і в 1920 р., коли польсько-українська війна фактично закінчилась. До розпорядку ректорату львівського університету долучились потім ще й розпорядки польського уряду цілком подібного змісту, що відносилися до всіх університетів у Польщі.

Отже, українська університетська молодь не мала змоги продовжувати й кінчати своїх студій ні у Львові, ні взагалі в Польщі. Крім того не мала вона змоги виїжджати легально на студії поза кордони Польщі, бо польська влада не давала на це дозволу. Українське громадянство не могло погодитись з таким станом речей і почало шукати виходу із цієї важкої ситуації.

Тому то вже 19. серпня 1919 р. зродилася серед українських учених і педагогів Львова ініціатива заснувати приватні університетські курси для українського студентства. Цю справу почало реалізувати «Наукове Товариство ім. Шевченка» у Львові згідно зі своїм статутом. Підготувавши курси, воно повідомило про свій намір урухомити курси представника польської окупаційної влади і вже 20. вересня 1919 оголосило в пресі програму університетських курсів на зимовий семестр 1919/20 акад. року. Дня 27. вересня 1919 р. польська окупаційна влада курси заборонила. З уваги на те справу курсів перебрало на себе «Товариство Наукових Викладів ім. Петра Могили», що мало право влаштувати такі курси на основі § 3. свого статуту. Дня 13. жовтня 1919 р. воно зголосило окупаційній владі, що приступас до урухомлення курсів. Одначе до цього не дійшло, бо влада і ці курси заборонила. Програма цих наукових курсів була така сама як тих, що їх підготувало «Наукове Т-во ім. Шевченка». На обі ці заборони пішли з українського боку відповідні протести і відклики до вищих польських інстанцій, але вони ніколи не були полагоджені. — У березні 1920 р. заповів у пресі влаштування університетських курсів Львівський «Ставропігійський Інститут» і одночасно повідомив про це владу. Влада і ці курси заборонила не зважаючи на те, що «Ставропігійський Інститут» мав право і привілей, затверджений ще польськими королями і ніким не скасований, не тільки на наукові виклади чи наукові курси університетського характеру, але й на ведення власної високої школи.

Українська університетська молодь, позбавлена змоги вчитись, кинулась до організаційної праці. Вона відновила всі студентські організації, а саме Т-во «Академічну Громаду», «Студентський Союз», «Медичну Громаду» та «Кружок Правників». У цих організаціях ожило студентське життя, а рівночасно з тим зродилась ініціатива до самоосвітніх змагань.

У 1920 р. «Академічна Громада» ввійшла в контакт із ректоратом львівського університету в справі студій українських студентів на університеті. Одній із делегацій «Академічної Громади» ректорат заявив, що українські студенти, які бажатимуть студіювати на уні-

верситеті, мусять при вписах доставити свідцтво лояльності супроти Польщі, виставлене котроюсь із польських «організацій народових» і поліцією. Ясно, що з переговорів нічого не вийшло.

Восени 1920 р. при студентських організаціях творяться автоматично систематичні університетські курси, на яких викладають професори для невеликої скількості студентів. В зимі 1920 і весною 1921 р. зголошується на ті курси чимраз то більше студентів.

У тому часі була актуальною в варшавському соймі справа університету для українців, але з осідком у Станиславові. Проти осідку університету в тому місті запротестували тамошні поляки і тому, мабуть, ця справа перестала бути актуальною. У половині квітня 1921 р. ректорат львівського університету забажав сконтактуватись із українським студентством. «Академічна Громада» вислала до ректорату своїх представників. Ректор університету запитав їх, чого вони бажають від університетської влади, щоб вступити на університет. Представники «Академічної Громади» заявили, що бажають повернення на університеті цього стану, який був на ньому 1918 р. перед вибухом українсько-польської війни, і приймання на студії всіх українських студентів без ніяких застережень і без усяких посвідок про лояльність від старостів, чи поліції та польських «організацій народових». Ректор Махек заявив, що такі умовини можуть ставити тільки ті, що виграли війну, а «ви за програму мусяте, бути покарані». Таким чином усякі контакти з львівським університетом перервались.

VI. ПРИВАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ

Ми вже згадували, що при студентських організаціях у Львові існували систематичні університетські курси, які добре просперували. В лютому 1921 р. «Товариство Наукових Викладів ім. Петра Могили» поробило заходи, щоб їх залегалізувати перед окупаційною владою як свої систематичні наукові курси. Влада заборонила Т-ву ведення курсів. Головним мотивом заборони було те, що з курсів користали і нечлени Т-ва. Тому то вже в березні 1921 р. Т-во зголошило нові курси, тим разом виключно для членів Т-ва і подало владі докладну їх програму. Ці курси окупаційна польська влада теж заборонила.

У перших днях липня 1921 р. відбувся у Львові загально-студентський український з'їзд. На ньому вирішено приступити до творення приватного українського університету у Львові дорогою dokonаних фактів. Університет мав складатися із трьох факультетів, а саме: філософського, правничого та медичного. Медичний факуль-

тет мав бути неповний, бо міг обіймати тільки перші два роки медичних, теоретичних студій. Так само ухвалено приступити до організації вищих технічних студій. Одночасно відбулися наради професорів, що досі викладали на університетських курсах, разом із новими силами, що були намічені на професорів приватного університету. Народи закінчилися постановою приступити до організації українського університету. Згідно із цією постановою зорганізовано Сенат Українського Університету, вибрано ректора й деканів поодиноких виділів. Ректором університету став д-р Василь Щурат. Українська Міжпартійна Рада, як найвища тоді українська політична установа в краю, затвердила в вересні 1921 р. всі постанови та практичні кроки в напрямі урухомлення університету. Головою Міжпартійної Ради був тоді д-р Володимир Бачинський, що особисто не був наставлений прихильно до цієї університетської акції. Не зважаючи на те, Міжпартійна Рада дала цій акції свою політичну апробату. Так то ціле українське громадянство стало на становищі творення українського університету у Львові власними силами без огляду на те, яке буде до цього становище польської окупаційної влади.

Дуже важливою, а може й найважливішою справою при творенні університету, що був подуманий як нелегальна установа з уваги на окупаційну владу, було матеріальне його забезпечення. В основу матеріального чи краще фінансового забезпечення університету лягли гроші прислані на цю ціль із Америки. Прислала їх Українська Робітничка Громада в Нью-Йорку заходами Григорія Цеглинського. В американських долярах була це невелика сума, бо тільки тисяча доларів, але в тодішній польській валюті ця тисяча доларів мала велику вартість, бо виносила більш як половину тодішньої річної державної дотації на утримання повного львівського університету в польських марках. Та це не було все, бо в місяцях липні, серпні та вересні українське студентство перевело по цілому краю збірки на університет у грошах і в збіжжю.

Збірка дала великанські маси збіжжя й багато гроша. Матеріальне забезпечення університету було повне, але крім того було заповнене й утримання відповідних студентських допомогивих установ.

Уже 15. вересня 1921 р. почались вписи на університет. І тут же почались перші репресії польської окупаційної влади передусім проти університетської канцелярії. Вона спершу була приміщена провізорично в кімнатах «Академічної Громади». Польська влада «Академічну Громаду» за те розв'язала, себто на початку замкнула й опечатала. Одначе тим університетської канцелярії польська влада

не зліквідувала. Ця канцелярія потім так законспірувалась, що аж до кінця існування університету її польській владі викрити не вдалось, дарма, що вона переводила вписи, наладнувала порядок викладів, мала в посіданні тисячі особистих документів українських студентів, каталоги, дневники, індекси і т. д.

Дня 26. вересня 1921 р. український студент, поручник Української Галицької Армії Степан Федак виконав на львівському Ринку атентат на тодішнього начальника польської держави Йосифа Пілсудського, що приїхав до Львова на відкриття чисто польської імпрези «Східніх Торгів». Пілсудський з атентату вийшов ціло, але львівський воєвода Грабовський, що йому товаришив, був ранений. По атентаті пішли сильні репресії проти української молоді та громадянства. Атентат був ділом таємної революційної організації, що звалась «Українська Військова Організація» (УВО). Організація нічого спільного з українською університетською акцією не мала, але, не зважаючи на те, репресії супроти українського студентства прийняли були безпосередньо по атентаті масовий характер. Та це української університетської акції не заломило. Дня 23. жовтня 1921 р. відбулась інавгурація університетських викладів. Інавгураційний виклад відбувся легально під фірмою «Т-ва наукових викладів ім. Петра Могили».

Польська преса намагалася зв'язати справу атентату з університетом. Вона висувала твердження, що атентат на начальника польської держави і творення українського університету — це діло одних рук. Польська влада спершу не орієнтувалася в справі і тому арештувала в зв'язку з атентатом ректора українського університету д-ра Василя Щурата, секретаря університету д-ра Богдана Барвінського та кількох професорів. Усім їм довелося просидіти кілька місяців у слідчій тюрмі. Але й це не заломило університетської акції. Виклади відбувалися правильно. Були вправді випадки, де поліційним органам вдалося засакувати деякі виклади, але це на хід цілої акції не мало ніякого від'ємного впливу, навіть тоді, коли було й більше число арештованих з-поміж студентів. З кінцем червня 1922 р. закінчився перший рік студій на українському університеті.

Біляне цього першого академічного року цікавий. Усіх кафедр на університеті було в цьому році 58, з чого на філософічному виділі 26, на правничому 22, а на медичному 10. Крім того було ще 8 кафедр для технічних студій. На філософічному факультеті викладали такі професори й доценти: 1. Д-р Степан Балей; 2. проф. Михайло Галуциньський; 3. д-р Богдан Барвінський; 4. д-р Іван Брик; 5. д-р Ярослав Гординський; 6. д-р Філарет Колесса; 7. д-р Ілярій

Свенціцький; 8. д-р Кирило Студинський; 9. д-р Василь Щурат; 10. д-р Мирон Кордуба; 11. д-р Іван Крип'якевич; 12. о. д-р Спиридон Кархут; 13. д-р Володимир Кучер; 14. д-р Юліян Гірняк; 15. д-р Володимир Левицький і д-р Микола Чайковський (математика); 16. д-р Роман Цегельський; 17. д-р Олександр Тисовський; 18. проф. Леонид Білецький; 19. проф. Петро Холодний; 20. Антін Генсьорський; 21. д-р Іван Зілінський; 22. д-р Юрій Полянський; 23. проф. Плятон Лушпинський; 24. проф. Юрій Рудницький; 25. д-р Іван Раковський; 26. д-р Остап Макарушка. Крім того викладали ще на філософічному виділі проф. Роздольський, а в акад. році 1924/25 проф. Михайло Возняк. Коли український університет перестав існувати, тоді деякі з наведених професорів стали професорами польських університетів, а саме: д-р Степан Балей у Варшаві, д-р Мирон Кордуба теж у Варшаві, д-р Іван Зілінський у Кракові, а проф. Леонид Білецький на українському Вільному Університеті в Празі.

На правничому факультеті викладали: 1. проф. д-р Володимир Вергановський, 2. д-р Володимир Охримович, 3. д-р Роман Ковшевич, 4. д-р Макс Левицький, 5. д-р Маріян Глушкевич, 6. д-р Ярослав Олесницький, 7. д-р Олександр Надрага, 8. д-р О. Марітчак, 9. д-р Євген Давидяк, 10. д-р Юліян Лещій, 11. д-р Степан Шухевич, 12. д-р Степан Баран, 13. Володимир Децикевич, 14. Петро Сосенко, 15. проф. Йосиф Шимонович, 16. д-р Микола Чубатий, 17. д-р Іван Кміцикевич, 18. д-р Станислав Старосольський, 19. о. д-р Василь Лаба, 20. д-р Володимир Ривюк, 21. Михайло Корчинський, 22. Михайло Русин, 23. д-р Іван Куровець (судова медицина).

На медичному факультеті викладали: 1. д-р Маріян Панчишин, 2. д-р Максим Музика, 3. д-р Олександр Барвінський, 4. д-р Олександр Щуровський, 5. д-р Мирон Вахнянин, 6. д-р Олександр Подолінський, 7. д-р Олександр Пелех, 8. д-р Юліян Гірняк, 9. д-р Леонтій Максимонько; інші катедри були спільні із філософічним факультетом.

На політехнічних студіях викладали: 1. інж. Віктор Лучків, 2. інж. Іван Барщівський, 3. інж. Володимир Монастирський, 4. інж. Євген Нагірний, 5. інж. Васюта, 6. інж. Всеволод Левицький та інші. Душею цих студій був інж. Віктор Лучків.

На університеті було записаних 1028 студентів, у тому 69 студенток. Із того на філософічному факультеті було 235 студентів, на правничому 608, а на медичному 185 студентів. Все це звичайні повноправні студенти, але крім них було ще 230 надзвичайних студентів. Таким чином усіх записаних на університеті було 1258. На технічні студії було вписаних у цьому академічному році 150 студентів.

Перший рік існування українського університету пройшов під знаком великої моральної перемоги по українській стороні. Проти

переслідування університету польською владою, проти клевети польської шовіністичної преси — українське громадянство боролось консеквентно й успішно. Вся університетська праця відбувалася в замаскованих приміщеннях, а деякі виклади відбувалися просто таки в сутеренах або пивницях, щоб забезпечити їм спокій та охоронити перед нападами поліційних органів.

Черговий академічний рік на українському університеті почався «нормально». Це значить, нормально під оглядом репресалій з польського боку і реакції на них з української сторони. На день 15. жовтня 1922 р. була заповіджена інавгурація університетських викладів у залі «Музичного Товариства ім. Лисенка». На інавгурацію складались промова ректора д-ра В. Щурата і виклад проф. д-ра Іляріона Свенціцького. Оба виклади були зголошені під фірмою викладів «Т-ва Наукових Викладів ім. Петра Могили». Поліція на виклади не дозволила. Голові «Т-ва Наукових Викладів ім. Петра Могили» проф. І. Раковському заборонила взагалі влаштувати якінебудь виклади на будуче. Зібрані перед будинком «Музичного Т-ва ім. Лисенка» студенти й представники українського громадянства, що прийшли на інавгурацію та застали обставлений і бережений польською поліцією будинок, влаштували демонстрацію. Вони відспівали національний гімн і кілька патріотичних українських пісень, на що зареагувала польська поліція змаганням розігнати зібраних. Тим часом зібрані студенти зформували похід через місто з піснями «Не пора» й іншими на устах.

По інавгурації пішла інтенсивна праця, але не надовго. Бо ось на 5. листопада 1922 р. були розписані вибори до польських законодатних установ і в Східній Галичині. З уваги на те, що Сх. Галичина не була ще признана дефінітивно Польщі, з уваги на те, що суверенні права над цією територією належали ще до т. зв. Ради Амбасадорів переможних держав — ці вибори були у Сх. Галичині розписані безправно. Українське громадянство вибори збойкотувало. Щоб забезпечити собі сякий-такий спокій у часі виборів польська влада виарештувала на час виборів у Сх. Галичині майже всю українську інтелігенцію, у числі яких 20 тисяч душ, а в тому числі майже поголовно всіх студентів університету й урядовців університетської канцелярії. Арештування почались під кінець жовтня. Всі арештовані просиділи в тюрмі кругло місяць.

У зв'язку з останніми подіями і взагалі у зв'язку з усіми переслідуваннями університету польською владою Сенат Українського Університету вислав дня 15. листопада 1922 р. окремий меморіал до Союзу Народів у Женеві і до Ради Амбасадорів у Парижі з апелем,

щоб вони взяли в оборону право українського народу на науку й зокрема заопікувалися українським університетом у Львові та захистили його перед переслідуванням польського окупанта. У меморіялі між іншим читаємо: ...»З уваги на те Сенат Українського Університету звертається у цій справі за підтримкою й опікою до тих, які на основі міжнародніх договорів і їх постанов є фактичними й правними суверенами Сх. Галичини, до Найвищої Ради Мірової Конференції. Сенат Українського Університету застерігається заздальтідь від киданої представниками Польщі та її східньогалицької окупаційної влади клевети на Український Університет, немов би то він був не науковою інституцією, але зорбом політичної маніфестації. Така клевета, подиктована окупантам націоналістичним польським шовінізмом та імперіялізмом у відношенні до українського народу у Сх. Галичині, а не фактичними даними. До Сенату Українського Університету і до професорського тіла не входить ні один політичний діяч, а виключно представники української науки. Найкращим доказом на те, що не політика є завданням університету, є те, що за один рік існування Університету 136 студентів склало фахові іспити, а крім цього на всіх виділах відбуто 750 колекцій. Усіх одногодинних колекцій на салому філософічному виділі відбуто 1.175. В Чехо-Словацькій Республіці львівський Український Університет знайшов стільки признання й авторитету, що студії на ньому визнано офіційно рівнозначними та рівновартними зі студіями всіх чесько-словацьких державних університетів. Маючи на увазі 91. статтю Сан-Жерменського договору, підписаного дня 10. вересня 1919 р., як також рішення Найвищої Ради Мірової Конференції з дня 25. червня 1919 р. Сенат Українського Університету звертається цим до найвищої Ради Мірової Конференції держав Антанти, як до суверена Сх. Галичини, з проханням взяти в оборону перед польською окупаційною владою найвищу наукову інституцію українського народу в Сх. Галичині і причинитися до створення для Українського Університету відповідних умов явного існування та праці. Робить це Сенат Українського Університету в ім'я свободи науки, в ім'я вселюдської культури й права до неї всіх вільних і поневоєних, а не в ім'я якоїсь політичної маніфестації. Крім цього Сенат Українського Університету протестує проти вищеприписаного насильства, що його допустилася польська окупаційна влада, спольнізувавши безправно львівський університет Франца І. в 1918 р. Сенат Українського Університету цим твердить, що до теперішнього львівського університету, прозваного університетом Яна Казимира, як і до всіх його наукових засобів і бібліотек має неоспоримі права український народ Сх. Галичини, а тому Сенат Українського Університету домагається

свобідного доступу до всіх цих наукових засобів та бібліотек теперішнього польського університету для всіх українських професорів і студентів. Тепер ввели в університетській бібліотеці такі практики, що хто не є професором або студентом польського університету, а щонайменше поляком, той не має права користати з бібліотеки. Треба ствердити, що це явище не лише в високій мірі аномальне, але й невимовно кривдять весь український загальний Сх. Галичини»...

На цей меморіал Сенат Українського Університету відповіді не дістав, але він був предметом розважань у Парижі та в Женеві і спричинив полякам немало клопоту. Та це самої справи не змінило, себто, українському університетові нічим не допомогло.

VII. КУРАТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИСОКИХ ШКІЛ У ЛЬВОВІ

Кураторія Українських Високих Шкіл у Львові відіграла величезну роль в справі українського університету. Її покликано до життя на окремій анкеті українського громадянства дня 12. лютого 1923 р. В анкеті взяли участь представники всіх українських центральних, наукових, культурно-освітніх, господарських й економічних установ, а також представники усіх політичних партій. Очевидно, що в анкеті взяли участь також представники Сенату українського університету і політехніки (в акад. р. 1922/23 існувала вже політехніка як окрема українська висока школа) і представники українського студентства. Покликана анкетною до життя Кураторія Українських Високих Шкіл складалася з 21 членів, вибраних анкетною, з ректорів обох високих шкіл, трьох представників українського університетського Сенату та трьох представників українського студентства. Разом мала Кураторія 30 членів. Цілий склад Кураторії був побудований на системі представництва. Отже, між 21 вибраними анкетною членами Кураторії були представники «Наукового Т-ва ім. Шевченка», «Просвіти», Українського Т-ва Педагогічного «Рідна Школа», «Сільського Господаря», «Центробанку», «Земельного Банку», «Центросоюзу», і т. д., а крім того представники політичних партій: Української Трудової (давніше націоналдемократичної) Партії, Української Партії Національної Роботи («Заграда»), Української Соціалістично-Радикальної Партії, Української Соціально-Демократичної Партії і навіть представники москвофільської партії т. зв. «Галицько-Русской організації» (точніше лівого відлomu москвофілів, що зформувався пізніше у партію «Сель-Роб»). Крім того Кураторія мала право в міру потреби кооптувати нових членів. Так зложена Кураторія мала дбати перш за все за матеріальне забезпечення університету й політехніки, а крім того старатися відповідно роз-

міщувати абсолюентів українського університету на працю та накінець дбати про висилку на дальші заграничні студії тих студентів, що на українських вищих школах студій кінчати не могли. Відносилось це до студентів, медицини, що могли на українському університеті кінчати тільки перші два роки студій, і до студентів політехніки, обмежених своїми студіями у Львові також тільки до перших двох років науки.

Так була поставлена справа на початку, при покликуванні Кураторії до життя. Пізніше припали Кураторії і політичні справи, зв'язані з університетом, а це тому, що були в ній заступлені всі політичні групи, а далі ще й тому, що ні одна політична партія окремо й самостійно університетської справи трактувати не бажала і тим самим ні одна власної університетської концепції не мала. Тому найлегше було складні політичні питання, зв'язані з університетом, переливати на Кураторію.

Головою Кураторії за весь час її існування був Володимир Децижевич, кол. віценамісник Галичини з австрійських часів, а тоді член т. зв. Тимчасового Самоуправного Відділу у Львові. Секретарем Кураторії теж за весь час її існування був Василь Мудрий.

Дня 14. березня 1923 р. Рада Амбасадорів признала остаточно Польщі окремим договором суверенні права над Сх. Галичиною. В договорі було виразне застереження, що в Сх. Галичині буде введений автономічний устрій. По цій даті круто змінилося положення українського населення у Сх. Галичині, а тим самим ускладнилася і справа ведення українського університету. Польська влада взялася тепер за інші методи боротьби з українським університетом, ніж досі. Вона видала розпорядок про дисциплінарні доходження проти тих державних урядовців українців, себто проти професорів і суддів та лікарів, які були на державній службі й одночасно викладали на українському університеті. Знов же супроти тих професорів українського Університету, що були незалежні від держави під матеріальним оглядом, застосувала тактику накладання грошових адміністративних кар за виклади на українському університеті. Чим далі, тим ці репресії були сильніші. У 1925 р. вони прибрали такі розміри, що важко було далі вести університет. І тому з кінцем другого семестра в акад. році 1924/25 в липні 1925 р. працю університету й політехніки на необмежений час припинено.

Дня 20. травня 1923 р. відбулася друга анкета в справі Українських Високих Шкіл. В цій анкеті крім учасників з попередньої, першої анкети, брали ще участь представники української преси і

представники Волинської Української Парляментарної Репрезентації. Всіх учасників було 108. Анкету скликувала тим разом Кураторія. Вона поставила на порядок нарад дві справи: 1. справу легалізації українських високих шкіл, яку мало б перевести окреме, залегалізоване статутове Товариство, і 2. справу удержавлення українських високих шкіл. Анкета висловила погляд, що обі справи треба вести рівночасно й тим самим обидві ці акції акцептувала. Легалізацією мало зайнятися статутове Т-во «Кураторія Українських Високих Шкіл у Львові». Анкета прийняла відразу і предлжаний Кураторією, а випрацьований през. В. Децикевичом статут нового Т-ва. До Головної Ради статутного Товариства «Кураторія Українських Високих Шкіл у Львові» мало входити 16 представників українських наукових, культурних, освітніх і господарських установ і таке саме число з вибору на загальних зборах. Членом Кураторії міг бути кожний український громадянин.

Діставши такі повноважності, Кураторія вислала 30. червня 1923 р. до польських законодавчих установ, а саме до сойму і сенату в Варшаві, відповідну петицію з реальним проєктом розв'язання української університетської справи. У цій петиції між іншим стояло:

«Найвизначніші українські наукові й культурні організації, а також представники українського громадянства, бажаючи забезпечити українській науці спроможність розвитку на терені польської держави, а українській університетській молоді спроможність науки в українській мові, звертаються до сойму і сенату в Варшаві з пропозицією ухвалити закон у справі заснування державного українського університету й української політехніки дорогою удержавлення українського приватного університету й української приватної політехніки, що існують у Львові.»

У мотивах петиції читаємо між іншим, що «заснування українського університету у Львові є наказом справедливости, хоч би тому, що львівський університет, званий тепер університетом Яна Казимира (перед тим Франца І.), був давніше утраквістичним, студенти української народности мали на ньому права в обсязі рідної мови, існував на ньому ряд катедр з викладовою українською мовою, а саме: дві катедри на правничому факультеті, три на філософічному і три на теологічному, а також три доцентури. За австрійських часів польське громадянство все противилося поширюванню прав українського народу на львівському університеті, але сам факт, що університет Франца І. мав утраквістичний характер, ніколи не був сумнівним, доказом чого факт, що коли в 1912—13 рр. Українська Парляментарна Ре-

презентація вела з австрійським урядом переговори в справі заснування українського університету у Львові, чи пак поділу львівського університету на польський й український, польські професори львівської політехніки й краківського університету прийняли на зборах, відбуutih дня 6. січня 1913 р., резолюцію, якою домагалися надання університетові Франца І. чисто польського характеру. Школиво з хвилиною повстання польської держави прийшла повна польонізація львівського університету. Український народ у Польщі не може бути позбавлений власних вищих державних шкіл тим більше, що має в краю за границями поважну кількість наукових сил, які працювали і працюють у вищих школах і можуть гідно нести прапор науки. Ті наукові сили можуть бути підставою високих державних українських шкіл, які треба створити і покликати до них передовсім професорів з існуючих уже у Львові високих українських шкіл.»

Дня 28. липня 1923 р. Українська Парляментарна Репрезентація Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя зголосила в соймі наглий внесок у справі негайного полагодження петиції. Одначе сойм наглисть внеску відкинув, а петицію відіслав до освітньої комісії, яка її ніколи не розглядала. Щоденник «Діло» поставився до петиції Кураторії зовсім негативно.

Майже одночасно з внесенням петиції до сойму і сенату Кураторія внесла на затвердження статут «Кураторії Українських Високих Шкіл у Львові» до відповідної польської влади. Дня 24. липня 1923 р. звернено статут нествердженням. Проти цього внесено відклик до Міністерства Внутрішніх Справ, до Міністерства Освіти і до Ради Міністрів у Варшаві. Відклик ніколи не був полагоджений.

VIII. УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ І УКРАЇНСЬКІ ВИСОКІ ШКОЛИ

Бажаючи писати про українські студентські організації того часу, треба передовсім записатися із тодішнім українським студентством. Хто ж це були ті студенти? В 1920 і 1921 р. українськими кандидатами до студії на високих школах були всі ті студенти, що почали університетські студії ще перед великою війною 1914 р. і в наслідок воєнних подій не могли їх скінчити. Це були люди, що служили ще в австрійській армії як старшини, пізніше відбули в рядах Української Галицької Армії цілу польсько-українську війну, а потім численні з них воювали ще в армії УНР із большевиками до кінця 1920 р. Між тодішнім студентством переважали саме такі кан-

дидати до вищих студій. Були це люди досвідчені, люди, що пережили багато, що нераз заглядали смерті в вічі, а не мало між ними було інвалідами. Це були люди, що носили високі бойові відзначення, люди, що боролись із зброєю руках за національне українське визволення, за українську незалежну державу. І тому як вони брались за віднову передвоєнних студентських організацій, то брались до неї серйозно. Вони відновили загальну й репрезентативну студентську організацію «Український Студентський Союз», клубову студентську організацію «Академічна Громада» у Львові, а далі фахові організації «Медична Громада» і «Кружок Правників». Уже в 1920 р. кипіло в тих організаціях, зокрема ж у «Академічній Громаді», студентське життя. На жаль, ці всі організації довго не проіснували. «Академічну Громаду» польська поліція замкнула, чи точніше припинила її діяльність для 23. вересня 1931 р., а льокаль опечатала. Рішенням адміністраційної влади з дня 18. березня 1922 р. «Академічна Громада» була розв'язана. Головою «Академічної Громади» був тоді Степан Рудик. Знов же головою загальностудентської організації «Студентський Союз» був Ярослав Чиж.

У студентському житті грали тоді передову ролю дуже цікаві, рухливі та енергійні постаті. До них належали крім Ярослава Чижка і Степана Рудика ще Михайло Матчак, Василь Кучабський, Дмитро Паліїв, Володимир Горбовий, Володимир Мартинець та інші.

По розв'язанні «Академічної Громади» не треба було довго чекати на розв'язання й інших студентських організацій. Вони були розв'язувані одна по одній продовж 1922 р. Найпізніше розв'язано «Медичну Громаду», головою якої був Володимир Сташинський.

Самозрозуміле, що українська студентська молодь не могла існувати без своєї організації. Нову студентську організацію створено скоро, пристосовавши її до нових обставин і умовин життя університетської молоді, що студіювала на українських високих школах. Ця організація, що мала назву «Красвої Студентської Ради», була організацією нелегальною в відношенні до польської, тоді окупаційної влади.

До створення «Кураторії Українських Високих Шкіл» цілим утриманням і матеріальним забезпеченням університету займалась виключно студентська організація. Про всі ці справи дбав економічний референт спершу «Студентського Союзу», а потім «Красвої Студентської Ради». Першим незвичайно пильним та успішним у праці референтом вивінювання українського університету був Василь Вербовий. Він проявляв надзвичайну енергію та розпоряджав великим організаційним хистом. В «Красвій Студентській Раді» головами

були по черзі Петро Ган, Лев Глинка і Дмитро Квасниця. Економічними референтами «Краєвої Студентської Ради», що мали за завдання дбати і про матеріальне забезпечення Високих Українських Шкіл, були по черзі меткий та працьовитий Володимир Мартинець і систематичний у праці та енергійний Михайло Кушнір. Коли справа матеріального забезпечення університету перейшла була вже до «Кураторії УВШ», то все одно поважна частина праці в цій ділянці опадала на економічний реферат «Краєвої Студентської Ради».

«Краєва Студентська Рада» належала до «Центрального Союзу Українського Студентства» (ЦеСУС), якого осідок був поза кордонами Польщі, а саме: у Празі. «ЦеСУС» об'єднував усі українські студентські організації на еміграції в Європі і «Краєву Студентську Раду» зі Львова. Очевидно, що належали туди й буковинські та закапатські українські студентські організації.

Пишучи огляд тодішнього студентського життя, не можна поминути й життя групи т. зв. москвофільської студентської молоді. Москвофільські студенти були об'єднані в «Галицько-русской студенческой організації». Ця організація внесла була до Ректорату українського університету в акад. році 1922/23 т. зв. «докладную записку», в якій її члени виявляли бажання записатись на український університет, але ось під якими умовами: «1. учрежденія кафедр русской словесности (литературы и языка) и русской истории или же истории русской культуры з обязательным русским языком преподаванія; 2. замещенія названных кафедр лицами, пользующимися общественным доверіем сторонников русского движенія; 3. представители русских кафедр входят у состав Сената; 4. студенты «Галицько-русской Студенческой Организации» обозначают свою національность как «русскую»; 5. языком офіційальних документів, выдаваемых университетом членам Галицько-русской Студенческой організації, будет также русский язык; 6. правленіе университета и Сенат признает факультативную возможность на будущее, при изменившихся политических обстоятельствах, наименовать университет «украинско-русским» как объединяющим и координующим оба культурныя движенія; 7. Галицько-русская Студенческая Организация пользуется наравне с другими студенческими организациями автономными правами; 8. решение Сената относительно настоящей докладной записки будет передано Галицько-русской Студенческой Организации».

Сенат університету дав на цю записку таку відповідь: «Сенат і без того бажав і бажає урухомити катедру російської літератури. Якщо буде відповідний кандидат-ня кафедра зараз же буде урухом-

лена; свою національність можуть члени Галицько-руської Студентської Організації «означати як «русскую»; до канцелярії можуть звертатися на мові «руської», але всі відповіді будуть тільки в мові українській; представництва в Сенаті не можна нічим обумовлювати, бо Сенат є інституцією виборною; Галицько-русская Студентская Організація «зможє користуватися всіми можливими автономними правами кожної студентської організації».

Ця відповідь московфільських студентів задовольнила і вони вписались на університет. Катедру «руської літератури» обняв проф. Антін Генсьорський, а катедру російського права д-р Маріян Глушкевич. Цей талановитий правник і навіть літерат викладав російське право по-українськи.

Таким чином уся українська студентська молодь, а в тому й московфільська створила солідарний фронт боротьби за український університет. Так само все українське громадянство, а також і група московфілів і «руських» у Галичині та на Волині підтримували ту молодь у цій боротьбі. Підтримували морально й матеріально усю університетську акцію. Такого суцільного фронту за кількадесять літ ми до того часу в історії галицьких відносин не бачили.

«Але!» Всюди все було і в даному випадку було це «сакрементальне» «але». Польська прилюдна опінія, репрезентована пресою, не переставала обливати українську університетську акцію поміями клевети і напастями. Український університет був, на думку всієї польської, зокрема ж «вшехпольської» преси кузнею революції проти Польщі, джерелом саботажів і навіть атентатів на польських державних достойників і українських польнофілів, що брали в 1922 р. участь у виборах до польських законодавчих установ (убиство Сидора Твердохліба, що кандидував на посла). І хоч університет нічого спільного з тим не мав, то все ж це була для поліційних органів влади добра підстава до репресій. Та не тільки репресіями бажали поляки зломити університетську акцію та розложити українське студентство. Вони почали вживати до цього й інших методів. Коли вже урухомлено український університет, тоді Сенат львівського польського університету зробив невеличку «уступку» для українців, а саме в тому напрямі, що з-поміж українських студентів може приймати на університет тільки тих, що служили в армії УНР чи точніше, як це звали на університеті, «в армії отамана Петлюри». Це було одна із тих метод, які мали розложити українську студентську молодь із нутра. Тим часом українська університетська акція вимагала беззастережно солідарности українського студентства. Щоб слабодухам з-поміж українського студентства не дати змоги

«грішити» проти національної солідарності, українське студентство проголосило бойкот усіх польських університетів. А що все ж находилися одиниці, які таки солідарність ломили, тому засновано при центральній студентській організації «комітет бойкоту українського студентства» в скороченні «КОБУС», який «відкривав» тих, що були записані на польські університети і проголошував їх бойкот у пресі. Спершу це вдавалося. Коли ж це розшифрувала поліція, тоді списки бойкотованих поширювано серед українського громадянства у численних цикльостилевих відбитках. Ця законспірована інституція підтримала величезну роллю в підтримуванні моралі та національної гідності в малодушніших українських студентів. Бо бували такі випадки, що «найхитріші з хитрих» були вписані на український і рівночасно на польський університет у Львові. Впис на український університет мав маскувати студії на польському університеті. Це «КОБУС» розкривав і таких «хитрунів» демаскував. Правда, що таких випадків було дуже мало. За те «КОБУС» і Краєва Студентська Рада допомагали численним студентам, які з різних причин не могли студіювати у Львові, на виїзд за кордони Польщі на студії.

ІХ. ПРОФЕСОРСЬКЕ ТІЛО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Першим ректором українського університету був, як це вже сказано, д-р Василь Щурат, що був тоді і головою Наукового Товариства ім. Шевченка. Був це талановитий учений, дослідник українського письменства, знавець нової української літератури, а при тому людина індивідуальна й амбітна. Мав він численних ворогів, зокрема в науковому світі, а крім того в особі тодішнього голови Міжпартійної Ради й урядуючого голови Української Трудової Партії д-ра Володимира Винницького. Але це саме була найдодатніша сторінка його індивідуальності, що не мав забагато приятелів, бо багато ворогів свідчило тільки про вартість індивідуальності. Був він дуже вразливий на деякі справи, зокрема на клевети і це його виводило з рівноваги. В такому одному менті він зрезигнував із ректорства у другому академічному році в половині року. Проректором університету був д-р Марія Паньчишин, славний лікар, науковець, людина надзвичайно великої працездатності, віддана щиро університетській акції та організації і праці медичного факультету. Після уступлення д-ра Щурата він став другим ректором університету. Третім і останнім ректором українського університету був солідний правник і статочний громадянин, адвокат д-р Євген Давидяк.

До сенату входили декани факультетів і делегати поодиноких факультетів. Між ним ибули д-р Мирон Кордуба, д-р Іван Крип'я-

кевич, д-р Володимир Вергановський, д-р Роман Ковшевич, д-р Макс Левицький, д-р Іляріон Свенціцький, д-р Іван Брик, д-р Іван Раковський, д-р Максим Музика, д-р Мирон Вахнянин. Не подано їх у хронологічному порядку, а загальною. Кожне з наведених імен говорить само за себе.

Між професорами були давні професори університету, як д-р Кирило Студинський, д-р Володимир Вергановський, і такі, що при інших обставинах були б давно мали професорські катедри, а деякі з них все одно пізніше їх дістали навіть на польських університетах, деякі поза кордонами Польщі. В професорському зборі були й сили з Наддніпрянської України як Петро Холодний, Йоанікій Шимонович, П. Корчицький і Леонід Білецький. Всі вони служили справам українського університету вірно та віддавали йому багато праці.

Співжиття в професорському зборі було дуже гарне, гармонійне та солідарне. Повне утримання з-поміж професорів мали тільки ті, що не мали ніякої праці поза університетом і через те з працею на університеті була зв'язана їхня екзистенція. Всі ті, що мали забезпечену екзистенцію, брали тільки т. зв. погодинні ремунації. Але таких було мало! Велика більшість із них навіть із погодинних гонорарів резигнувала.

Український університет у Львові дав науці багато. Деякі виклади на університеті появились друком як окремі наукові праці великої вартости. Інші появились на цикльости як університетські підручники. Крім того на українському університеті почали перші свої наукові кроки і численні студенти. Отже, професори українського університету трактували свою працю незвичайно серйозно, бо не тільки самі давали поважні студії українській науці, але й заправляли до серйозної наукової праці тих українських студентів, що мали до наукових дослідів особливе замилювання.

Навіть у часі, коли по 14. березня 1923 р. польська влада почала переводити дисциплінарні доходження проти тих, що будучи державними урядниками, викладали на українському університеті, — вони не заломились і працювали для університету далі, влаштовуючи виклади й наукові семінари по своїх приватних домах.

Дня 24. червня 1924 р. надав український університет перший диплом доктора прав. Це для університету було велике свято. Цим першим докторантом був д-р Ярослав Олексичин. Далі пішли й інші докторати, яких тут вичисляти не місце. Ці промування на докторів мали подвійну вартість. Поперше вони давали велике вдово-

лення професорському зборові, а крім того, подруге, сильно підносили на душі і мали додатній виховний вплив на студіюючу університетську молодь.

Перші два роки медичних студій (чотири семестри), бо тільки стільки було на українському університеті, признавали деякий час на університетах у Празі, у Відні і в Грацу, отже, в Чехо-Словаччині і в Австрії *). Цей факт до тої міри дразнив поляків, що ендецький (народово-демократичний) польський посол д-р Марцелі Прушиньскі вніс у польському соймі з того приводу аж інтерпеляцію до уряду. В цій інтерпеляції з 14. лютого 1923 р. він домагався, щоб не нострифіковано в Польщі тих дипломів закордонних університетів, які добуті і на підставі признаних чужими університетами студій на українському університеті у Львові.

Факти признавання цих студій теж давали свідоцтво високому рівневі навчання на українському університеті. А це було заслугою професорів. Але було це для них і радістю, бо студентів перед признанням семестрів студій на українському університеті на закордонних університетах екзамінували і вони виявляли стільки знання, що тих студій не могли там не признати.

Дещо уваги слід тут ще присвятити політехнічним студіям. У акад. році 1921/22 ці студії існували при університеті, а з початком 1922/23 акад. року вони усамостійнились і перетворились в окрему українську високу політехнічну школу. Ректором політехніки був інженір Віктор Лучків. Політехніка мала тільки два перші роки навчання. Всі студенти політехніки переносилися потім у великій більшості на студії до Данціґу, де була добра й високопоставлена німецька політехніка. Виїзд на студії до Данціґу був легким переводом тому, що на проїзд туди не треба було закордонних паспортів. — Політехнічну українську школу поставити на відповідний рівень у Львові було доволі важко, але, не зважаючи на те, українські інженери робили в тому напрямі усе, що могли. Велику увагу звертали на політехніці на практичні знання студентів і на практичний досвід. І тому всіх студентів політехніки розміщували професори політехніки на час вакацій по всяких українських технічно-промислових підприємствах, де вони свої теоретичні знання могли конфронтувати із практикою і таким чином поширювати свої чисто теоретичні технічні знання необхідним досвідом.

*) Про це докладніше гляди: Василь Мудрий: Боротьба за опнище української культури. Львів, 1923.

Х. СЕКРЕТАРІЯТ І КАНЦЕЛЯРІЯ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Канцелярія Українського Університету була серцем його життя. Якщо на короткий час її праця була б припинилась, перестав би був існувати університет. З канцелярії університету виходили всі інструкції як до студентів, так і до професорів про те, коли, де і як відбувати виклади чи семінарійні праці. Коли треба було деякі виклади «легалізувати», т. зн. протолошувати їх прилюдними у пресі, то це теж робила канцелярія. Не треба забувати, що та канцелярія мусіла піклуватись не тільки поділом годин праці, не тільки підсилюванням відповідних, переважно добре законспірованих льокалів, але й відповідним забезпечуванням довірених їй особистих студентських документів, університетських актів, каталогів і взагалі цілого університетського майна. А майно це не було мале. Майже всі фонди із студентських оплат на університеті йшли, відрахувавши недороге утримання канцелярії, на бібліотеку, хемічну лабораторію й інші чисто наукові потреби університету. Крім того на ту ціль були окремі асигнування економічної референтури Ширшої Української Краєвої Студентської Ради і Кураторії. Дуже поважну скількість книжок закуплено особливо з ділянок філософії, філософії права, психології, класичної філософії, теорії літератури, історії літератур, історії та соціології. Для класичної філософії закуплено, наприклад, цілу велику бібліотеку покійного професора класичної філології на львівському університеті Франца І. д-ра Кручкевича. Дуже багато засобів вкладалось в організацію та вивінування хемічної лабораторії, що існувала явно під фірмою хемічної лабораторії Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові.

При заснуванні університету секретарем університету був д-р Богдан Барвінський. Це тривало дуже коротко. По арештуванні ректора університету д-ра В. Щурата і секретаря університету д-ра Б. Барвінського канцелярія лишилась формально без проводу, але зі свого завдання вповні вив'язалась у ті критичні місяці. По звільненні д-ра Б. Барвінського, що повинен був далі обняти керму університетської канцелярії, він із становища секретаря зрезигнував і присвятив свою працю виключно викладам із бібліотекознавства. Керманічем канцелярії став Василь Мудрий, що виконував і обов'язки секретаря університету. Крім цього працювали в канцелярії від початку до кінця Максим Брилинський, що вів передовсім реферат правничого віділу, та Іван Полюга, який мав медичний факультет у свому рефераті, а крім того частинно філософський. В акад. році 1922/23 працював ще в канцелярії Іван Дигдалевич, що студіював політехнічні науки. Цілий канцелярійний персонал жив усе в повній гармонії та працював нераз просто понад норму людської спромож-

ности. Праця ця була нервова сама по собі, але не зважаючи на те мусіла бути систематична й безперервна. Все відбувалося в якнайбільше законспірованих льокалях і при якнайбільшій обережності. Всі справи ведено так, що органам польської поліції за час 5-мілітнього існування університету не вдалося ні разу цієї канцелярії зловити та дійти до посідання її матеріялів. Приміщувалася канцелярія в різних місцях, по установах, кількакратно в будинку «Прогресу», і по приватних домах.

Канцелярія мала дуже солідного возного й посильного в особі Василя Дикого, що довгі роки перед тим був терціяном при українській академічній гімназії у Львові. Коли трозила яка небезпека канцелярії в часі праці, тоді негайно спаковувалось усі акти, що мусіли бути під рукою, або були в опрацьованні, до доброї валізи, а Дикий брав її на плечі та виходив із льокалю. Він робив усе це так зручно, що ніколи не стягнув на себе нічийого підозріння, навіть поліції, з якою в часі таких подорожей чи мандрівок він нераз зустрічався. Справі університету він був відданий цілою душею і вкладав усю свою ризиковну та невдячну працю із щирим серцем у цю справу.

Причиною того, що канцелярію вдалось п'ять років держати в законспіруванні перед польською поліцією, був факт, що всі студенти до канцелярії вступу не мали. Туди мали доступ тільки представники поодиноких груп студентів, потворених по факультетах. Крім того у канцелярії ніколи не було всіх документів і актів, тільки ті, що були в даний мент необхідні. Це була канцелярія, зорганізована на зразок похідних канцелярій. Усе було в валізах. По скінченні праці валізи з актами добре замикалось і ховалось. Справи полагождені складалось переважно в бібліотеці Наукового Т-ва ім. Шевченка в відповідних, недоступних для посторонного, цікавого ока місцях.

В останніх часах існування університету польська поліція накладала адміністративні грошеві карі на урядників канцелярії, зокрема ж на її керманича за те, що підписували студентам різні канцелярійні акти, які при особистих ревізіях, переведжених у студентів, попадали в руки поліції. Були це карі за підписи. Об'єктивно треба ствердити, що багато тих кар не було.

ХІ. ДАЛЬШИЙ ХІД ПОДІЙ НА УКРАЇНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

На початку університетська акція, як це вже сказано, находила велику популярність і навіть захоплення серед широких кол українського громадянства та серед молоді зокрема. Перший рік існування університету пройшов під знаком великого підйому та величезної фреквенції студентів. Другий академічний рік не менше

вдатний під оглядом масової підтримки університетської акції з боку українського населення. Цей рік, у якому значно побільшено число катедр на філософічному і правничому факультетах, зазначився уже деяким спадом фреквенції на університеті. Цей спад був, що-правда, незначний, але річ у тому, що в тому році було доволі мало приросту нових студентів. Правда, що поважне число студентів виїздило на початку акад. року 1922/23 для спеціальних студій за кордон, що діялось за дозволом студентської організації і не тільки за дозволом, але й за підтримкою, але з другого боку в тому році появилася ширша дещо від попередньо-річної листа бойкотованих студентів, що зломилі національну солідарність і записались на польські високі школи. В академічному році 1922/23 було записаних на університет 1014 студентів. На політехніці, що в тому році оформилася у самостійну високу школу, було записаних 64 студенти.

Черговий 1923/24 акад. рік пройшов спочатку доволі задовольняючо. В ньому число вписаних не змінилось в порівнянні із попереднім роком, дарма що всі медики, які люкнчили два роки студій на медичному факультеті, мусіли виїздити на дальші студії за кордон. При вписах на цей рік ушагляднився поважний приплив молодняку, початкуючих студентів, які щойно поздавали матуру. Причиною такого явища був один польський законодапний акт, а саме акт із 26. вересня 1922 р., що його ухвалив польський сойм. Був це закон про т. зв. воєвідську автономію і про заснування українського університету до двох літ. Цей закон був ухвалений фактично для Ради Амбасадорів, яка ще не признала була Сх. Галичини Польщі, а до чого її підготовляла Польща між іншим і тим законом. Цей закон був спопуляризований в українському громадянстві між іншими щойно в ході академічного року 1922/23, а зокрема серед студентської молоді став він популярний завдяки деяким чисто внутрішнім інформаційним актам, як підготовка петиції до сойму і сенату Кураторією в справі удержавнення університету. Було в українському громадянстві багато таких, які вірили, що в 1924 р. буде заснований восени український державний університет і що на ньому мусітимуть признавати студії, відбуті на українському таємному університеті. Ця віра в деяких колах українського громадянства була така поважна, що не захитав її навіть акт Ради Амбасадорів з 14. березня 1923 р. про признання Сх. Галичини Польщі на все — з маленьким застереженням, що на території Сх. Галичини з уваги на її етнічний характер необхідний автономічний устрій. — Ось де була причина, що при вписах на початку 1923/24 рік була доволі поважна скількість нових студентів, в кожному разі більша, ніж попереднього року. Зате у другому семестрі 1923/24 акад. року число студентів знов

поважно спало. Причиною того явища знов міг бути факт поліційних репресій, що збільшилися, а через те утруднилася справа влаштування викладів і семінарів у законспірованих льокалях для такої поважної кількості студентства. Цей факт не міг ділати дуже заохочуючо для студіюючих. У літньому семестрі 1923/24 рік бачимо вже більше сотні студентів-українців, записаних на польські університети, дарма, що продовж 1924 р. діялися деякі важні речі, що відносилися до заснування українського державного університету, в польському уряді. Але про це окремо.

Прийшов 1924/25 академічний рік. Уже при вписах на університет виявилось, що фреквенція поважно падала. Правда, дуже багато студентів виїхало на студії за кордон, відійшло від університету багато абсолювентів, які на українському університеті тільки кінчали студії, початі ще перед великою війною на державних університетах, але приросту свіжих студентських сил було мало. При розгляді різних причин такого явища на першій плян вибивалася справа соціального характеру. Була це справа забезпечення життєвої екзистенції для абсолювентів українського університету, університету, якого студій, крім українського громадянства, ніхто на території рідної землі не признавав. А з непризнаванням тих студій державою були зв'язані деякі дуже неприсмні для абсолювентів університету комплікації навіть при розміщуванні їх на деякі становища в українських установах. Наприклад, укінчений правник українського університету не міг самостійно вести правного реферату в ніякій українській установі, бо не мав права ні інтервенювати в чисто правних справах у відповідних судових, скажім, інстанцій, ні правних справ вести. Очевидно, що коли йшло про правне ведення різних справ у внутрі установи, то це було можливе, але назовні це було виключене.

Продовж цілого академічного року 1924/25 усі справи і питання зв'язані з веденням університету, забезпечуванням екзистенції студентів і забезпечуванням варстатів праці для абсолювентів були предметом зтяжних і подекуди безвиглядних дискусій у Кураторії. Всі справи в ході дискусій зводилися кінець-кінцем до одного засадничого питання, чи доцільно є при теперішніх важких обставинах вести далі університет як нелегальну установу, чи ні. Обставини були важкі з уваги на труднощі ведення університету при дуже діяючих поліційних репресіях супроти студентів і викладів, з уваги на дисциплінарні репресії супроти професорів, що були на державній службі, з уваги на помітно падучу фреквенцію студентів і накінець з уваги на труднощі в матеріальному забезпечуванні університету. В Кураторії погляди на ті засадничі питання були поді-

лені. Політично крайні елементи перли до того, щоб університет за всяку ціну утримати, бо в ньому вони бажали бачити не що інше, тільки одно із звен у ланцюзі революційної боротьби українського населення в Польщі. Речниками таких поглядів були соціалістичні групи, зближені до комунізму, або радянофіли, як тоді їх звали у Львові. Клясичним представником і завзятим оборонцем таких позицій у Кураторії був старенький уже тоді залізничий радник Парфанович. З ним годилися щодо утримання університету, але з інших мотивів деякі представники молоді, що стояли тоді близько УВО, себто чисто національні українські радикальні елементи. Політичні реалісти в обличчі всіх реальних фактів, що їх кидало всім під ноги само життя, заявлялися за тим, щоб дальше ведення університету припинити. Не можна сказати, щоб реалісти мали в Кураторії більшість. Однак їх аргументи в ході дискусій, що тривали місяцями, ставали такими переконливими й сильними, що вкінці Кураторія поважно більшістю голосів рішила на необмежений час із кінцем акад. року 1924/25 дальше ведення університету припинити. Таким чином український члелегальний університет з кінцем академічного року 1924/25, тобто з кінцем липня 1925 р. перестав далі вести свою працю. Усе майно університету здепоновано в різних установах. Бібліотека перейшла до Наукового Т-ва ім. Шевченка, хемічна лабораторія також. Інші речі перейшли до «Просвіти», а ще інші до Українського Національного Музею.

Під кінець цього огляду, слід ще записати одну річ, якої ніяк пропустити не можна, а яка мала не малий вплив на розвиток українського національного мистецтва у Сх. Галичині. Від 1922 р. почав був у Львові мистець-маляр Олександр Новаківський вести свою малярську школу, з якої користало і немало студентів українського університету. Під кінець 1923 р. ця школа злучилась із університетом у виді четвертого його факультету. Ні фактично, ні формально вона з університетом не була зв'язана ніколи. Проф. Новаківський вів її, але в університеті ніколи ніхто не знав, ані скільки ця школа чи там факультет має студентів, ані який плян науки на ньому. Знано було те, що цим факультетом дуже піклувався митрополит Андрей Шептицький і що для студентів мистецького факультету навіть мав цінні виклади на мистецькі теми. Зате з проф. О. Новаківським зчаста були поважкі клопоти в Кураторії, бо він вимагав на школу фондів, а їх важко було тоді для неї роздобути. Так само багато клопотів мав із проф. Новаківським економічний реферат Краєвої Студентської Ради. Цей великий мистець-маляр переживав матеріяльні недостачі незвичайно прикро, попадав у нервовий розстрій, нищив малюнки і тим вправляв у велике закло-

потання своїх учнів, які бажали всіма силами його рятувати в такому стану і тому в розпучі приходили за фондами до Кураторів. Переважно їм удавалось рятувати положення та роздобування для свого «факультету» дещо необхідних фондів навіть у найменш приємному до того часі, то значить, коли з фондами було не найкраще.

Коли вже мова про фонди, то треба підкреслити, що особливо 1924/25 академічний рік був для університету під оглядом фондів дуже важкий. Збірки на університет були невеликі, бо польська поліція всяку збіркову акцію на університет не тільки переслідувала, але й збірки конфіскувала. Одинокі певні фонди це було на оплату студентів і дотації небагатьох українських фінансових і господарських установ. Поза тим на початку 1924/25 академічного року зложив на університет коло п'ятьсот доларів тодішній український посол із Волині Х о м а П р и с т у п а. Всього цього було замало щоб матеріально забезпечити таку велику машину як університет і тим більше, що це було саме по реформі польської валюти, яка спричинила поважні труднощі на грошовому ринку. Недостача грошей була тоді загальним явищем на всіх ділянках українського національного життя. Ця фінансова польська реформа вдарила дуже болючо передовсім по українських фінансових установах. Це це відбилося і на університеті.

ХІІ. ЩО РОБИЛА ПОЛЬЩА В СПРАВІ УНІВЕРСИТЕТУ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ

У вересні 1920 р. за уряду Вітоса переговорював у Львові з українцями в справі українського університету тодішній міністер освіти Ратай. Вів він їх потаємно перед львівськими поляками. Мова була про університет у Станиславові. З переговорів нічого не вийшло. У липні 1921 р. звертались висланники польського уряду до проф. Кирила Студинського з пропозицією організувати філософський факультет для українського університету в Станиславові. Проф. Студинський пропозиції не прийняв. У червні 1922 р. знову звертались представники польських урядових кол до проф. д-ра Стебельського з пропозицією організувати правничий факультет для українського університету в Станиславові, але проф. Стебельський також пропозиції не прийняв.

Дня 26. вересня 1922 р. польський сойм прийняв закон про так зв. восвідську автономію для трьох східногалицьких восвідств і нероздільно з ним закон про заснування українського університету до двох років. У грудні 1922 р. посередничив між польським урядом

і українцями в університетській справі представник польського міністерства закордонних справ гр. Станислав Лось. До того посередництва, як і до чергового з січня і лютого 1923 р. штовхнув графа Лося польський уряд у зв'язку з існуванням нелегального українського університету у Львові. Для Польщі цей університет з уваги на закордонну опінію був у найвищій мірі не вигідним. Оба ці посередництва не дали нічого позитивного. У 1924 р. стрінемося ще раз із посередництвом гр. Лося в університетській справі на празькому й варшавському ґрунті.

Продовж 1923 р. замітним фактом було те, що польський сойм, і сенат, які дістали були петицію Кураторії Українських Високих Шкіл із дня 30. березня 1923 р. у справі удержавлення існуючих українських Високих Шкіл у Львові дорогою окремого закону, не відповіли на петицію нічого і навіть не потвердили петентам її відбору. Вправді дня 28. липня 1923 р. Українська Парляментарна Репрезентація північно-західніх земель зголосила в соймі наглий внесок у справі негайного розгляду петиції, але сойм наглисть внеску відкинув і відіслав петицію до освітньої комісії.

У справі українського університету діялось у другій половині 1923 р. і на початку 1924 р. щось у польському уряді. Уряд Владислава Грабського бажав конечно провести закон із 20. вересня 1922 р. у життя до кінця 1924 р. Про це щось знала соймова опозиція і з демагогічно-демонстративних мотивів польська партія соціалістична (ПШС) через своїх представників у соймі зголосила дня 20. травня 1924 р. законопроект на заснування українського державного університету. Цей законопроект настільки цікавий своєю мотивацією і змістом, що наведемо його текст у цілості. Він звучить:

«Чотиримільйоновий український народ у Польщі, що творить згідно з останнім переписом населення 14% усього населення Річипосполитої, досі не має власного осередку вищої науки, Такий стан не тільки несправедливий і кривдить українців, але й шкодить інтересам Річипосполитої, бо викликає огірчення, спроби творення власних, нелегальних високих шкіл, еміграцію української молоді за кордон, де складаються осередки української студентської молоді, ворожо настроєної до Польщі.»

«Розуміючи аномальність такого становища і знаючи, що створення українського університету є одним із головних постулатів українського населення, вже в р. 1920 (20. жовтня) тодішній прем'єр-міністер переслав до сойму законопроект про створення університету з викладовою рускою мовою.» (ч. 17594.)

«Цей проект був обміркований і доповнений на засіданні об'єднаних освітньої і конституційної комісії у січні 1921 р.; але на

соймовому пленумі його не полагоджено. З уваги на те підписані ставлять слідуючий внесок:

«Сойм приймає залучений законопроект:

Закон про заснування університету з українською викладовою мовою.

- Ст. 1. З метою створення для українського народу в польській державі умовин для розвитку власної науки та щоб дати можливість поширювати наукове знання академічним шляхом, з днем 1. січня 1925 р. покликується до життя університет з українського викладовою мовою.
- Ст. 2. Той університет буде рівнорядний з іншими державними університетами і буде зорганізований на основах закону про високі школи з дня 13. липня 1920 р.
- Ст. 3. Університет покищо буде складатися з філософічного факультету та факультету права й суспільних наук. Лікарський факультет, що вимагає довшої організації, буде відкритий пізніше.
- Ст. 4. Місцем осідку університету буде Львів.
- Ст. 5. Дається уповноваження міністрові освіти й віроісновідань ужити заходів у справі зорганізування університету й вставлення до бюджетового прелімінаря відповідних кредитів на ту ціль від 1. січня 1925 р. Крім того дається уповноваження міністрові фінансів дати міністрові освіти й віроісповідань кредити на вступні організаційні кошти.»

Варшава, дня 20. травня 1924.

Підписали посол Казимир Чапінський і тов. з клубу ППС.

Посольський Клуб ППС (Польської Партії Соціялістичної) у хвилині, коли зголошував цей внесок у соймі, мав стовідсоткову певність, що його не приймуть. І саме тому його зголосив. Але перед широкими колами польської лівіці й частково навіть серед українського громадянства цей внесок робив відповідне враження та причинявся до поширювання опінії, що ППС нібито наставлена приязно до «братнього» українського народу. І власне не про що інше, тільки про те йшло авторам внеску. Тому повторяємо, що цей внесок мав наскрізь демагогічно-демонстративний характер.

Під кінець червня 1924 р. появились у пресі поголоски про те, що уряд Владислава Грабського має намір реалізувати закон з 26. вересня 1922 р. про заснування українського університету до двох літ. Саме зближалася друга річниця прийняття цього закону.

І тому уряд почав робити відповідні підготовні кроки для його реалізації. До того ужив він знов особи гр. Станислава Лося, що служив у міністерстві закордонних справ. Тим разом гр. Лось мав більше успіху в навіязуванні контакту з українськими науковими колами, ніж давніше. Він вів переговори з українськими професорами у Празі, в Берліні, у Львові і навіть у Лондоні. У Львові цю справу вела пізніше окрема університетська комісія під проводом тодішнього голови Наукового Товариства ім. Шевченка проф. д-ра Кирила Студинського. Праця комісії йшла в великому секреті.

Уже за два місяці, бо 22. серпня 1924 львівський український щоденник «Діло» приніс за польською пресою замітку такого змісту: «Конференція прем'єра Вл. Грабського з міністром освіти Міклашевським, яка відбулася вчора (цебто 20. серпня 1924), торкалася справи українського університету. Урядовий проект передбачує, що покищо будуть відкриті два українські факультети при краківському університеті, що буде лише тимчасовою фазою справи. Однак ця фаза триватиме не коротше одного року. Пізніше повстане український університет у Сх. Галичині, але в якому місті — досі не встановлено. Постійне місце осідку буде означене законопроектом, що його уряд представить соймові.»

Одночасно була опублікована в пресі ще одна замітка, а саме про те, що польський міністер освіти Міклашевський прийняв прибувшого до Варшави проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького у зв'язку з наміченим креуванням українського університету.

У зв'язку з тими вістками повстала спершу в українському громадянстві констернація. Але в міру того, як до українських громадських кол почали просякати конкретніші вістки про намірене польським урядом творення якогось невиразно окресленого наукового університетського тіла для українців у Кракові побіч т. зв. «Слов'янської Академії», яку теж там мали утворити, тоді заворушилися усі українські політичні групи й почали протестувати проти такого польського твору замість повного університету у Львові. Уже 4. вересня 1924 появилася комунікат Тісншого Народнього Комітету (екзекутива Української Трудової Партії) за підписами голови д-ра Ізидора Голубовича, секретаря Аркадія Малецького й одного із заступників голови, д-ра Олександра Марігчака, в якому: 1) протестувалось проти осідку українського університету в Кракові і 2) стверджувалось, що ніхто із членів партії не дістав мандату на якінебудь переговори в справі того університету.

Вслід за тим проголошено резолюції Кураторії Високих Шкіл у тій самій справі за підписами членів Кураторії д-ра Ол. Марігчака,

Мих. Матчака, Аркадія Малецького і Дмитра Паліва, що репрезентували в Кураторії політичні групи. У тих резолюціях містився протест проти осідку університету поза Львовом і ствердження, що ніяка з українських компетентних установ не давала нікому з-поміж українців мандату вести переговори в університетській справі.

У «Ділі» із 7-ого вересня 1924 опубліковано вістку з Варшави, що прем'єр Вл. Грабський відбув конференцію з професорами Цоллем, Романом Смаль-Стоцьким, Кирилом Студинським і з представником міністерства закорд. справ гр. Лосем у справі українського університету, на якій рішено покликати окрему організаційну комісію для справи українського університету, зложену з професорів українців і поляків по рівній кількості.

У відповідь на те відбулися у Львові дня 8. вересня 1924 р. довірочні громадянські збори, присвячені виключно українській університетській справі. Ці збори прийняли такі постанови:

1. Українське населення західноукраїнських земель має незаперечне право на свій власний університет у центрі своєї національної області у Львові. Створення українського університету донебудь поза Львовом є наругою над природним правом української нації на свою високу школу і не може ніяким робом заспокоїти її потреб;

2. Спроби утворення українського університету на території корінної Польщі мають на меті збаламутити загальну опінію, чи то міродатні міжнародні чинники, немов то Польща сповняє свій обов'язок та заспокоює культурні потреби українського населення західноукраїнських земель;

3. Збори приймають до відома, що Кураторія Українських Високих Шкіл ствердила, що ніяка з компетентних українських, громадянських і політичних установ не дала нікому мандату до переговорів в університетській справі;

4. Збори констатують, що єдиним компетентним чинником до ведення акції в університетській справі є Кураторія Українських Високих Шкіл, і передають їй вислід дискусії, голосування і протокол нарад до розгляду і дальших вирішень.»

Зорганізоване українське громадянство не знало докладно, що діється з університетською справою, а так само не знало, хто докладно з українського боку вів переговори в університетській справі і з чийого уповноваження. І саме тому поширювано в українському громадянстві різні сплетні на ці теми. Щойно опублікована в українській пресі дня 4. вересня 1924 р. «заява

українців професорів державних університетів, зібраних у Празі в справі заснування українського університету», цілу ту справу до деякої міри вияснила. У тій заяві говорилось, що зібрані в Празі в дні від 27 до 31. серпня 1924 р. університетські професори після вислухання звідомлення уповноваженого посередника д-ра Романа Смаль-Стоцького, а також інформацій д-ра Кирила Студинського — ухвалили заявити готовість передати польському урядові з наукового боку свою думку про заснування українського університету, якщо він матиме осідок на українській території. Одночасно згадані професори дають проф. Кирилові Студинському уповноваження «додальшої виміни думок», а д-ра Романа Смаль-Стоцького «просять і надалі посередничити». У тих празьких нарадах брали участь такі українські професори: проф. д-р Іван Горбачевський, проф. д-р Степан Смаль-Стоцький, проф. д-р Олександр Колесса, проф. д-р Кирило Студинський, проф. д-р Станислав Дністрянський, проф. д-р Степан Рудницький і проф. д-р Роман Смаль-Стоцький як посередник.

По появі цього комунікату про конференцію професорів у Празі появились наведені вгорі резолюції громадянських чинників про те, що ніяка компетентна українська установа не давала нікому з українських громадян мандату переговорювати з поляками у справі університету. Словом, у світлі згаданих резолюцій усі професори, що цією справою займалися, були «самозванцями». Фактично справа представлялася інакше, бо всі вони мали мандати від Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, якого голова вів з польським урядом переговори в справі заснування українського університету, а він спирався на університетську комісію, що діяла, як ми це згадали, при Науковому Т-ві ім. Шевченка, а працю свою проводила тасмно перед ширшими колами українського громадянства. А скільки праці за собою мусіла вже мати ця комісія, видно найкраще з документу, який нижче наводимо.

У «Ділі» з 20. вересня 1924 р. під написом «Український університет» находимо опубліковані такі документи:

I. Протокол.

«Конференції з дня 11. і 12. липня 1924 р. міністерстві віросповідань і освіти в справі заснування руського університету: голова проф. д-р Завадскі, директор департаменту VI-ого. Беруть участь у засіданні: проф. Ігнаци Лисковскі, ректор варшавського університету, проф. д-р Ян Лось, ректор ягайлонського (краківського) університету, проф. д-р Фридерик Цоль, професор ягайлонського університету, д-р Тадей Вариньскі, начальник відділу міністерства

віроісповідань і освіти, Леонард Рушковські, начальник відділу Мінва внутрішніх справ, гр. Станіслав Лось, начальних політичного відділу Міністерства закордонних справ. Зібрані однодумно висловлюють оті погляди:

1. Справу заснування руського (українського) університету треба трактувати лояльно, одверто і щиро, бо тільки така дорога лежить в інтересі польської держави, а Польща зобов'язалася до цього в законі з дня 26. вересня 1922 про основи загального воєвідського самоврядування, а передовсім воєвідств львівського, тернопільського й станіславівського.

2. Руський університет повинен бути інституцією поважною, опертою на обсаді катедр науковими силами, належно кваліфікованими, і тому треба його творити в міру, як ті сили будуть до розпорядимости. Отже, наразі можна і треба приступити до негайного утворення філософічного, щонайменше гуманістичного факультету, й обсадити ті катедри, для котрих є поважні кандидати.

3. Цей зав'язок руського університету (руський інститут) має бути провізорично поміщений у Кракові, щоб міг найти поміч у дальшій організації з боку найстаршого польського університету, що крім цього дає найкращі умовини для спокійної організаційної праці, вільної від національних непорозумінь (starc narodowosciowych).

4. Ця поміч у нічому не може обмежити стану посідання ягайлонського університету. Супроти цього руський інститут мусить творитися як уповні окрема школа з власними професорами, з власною адміністрацією, з власними заведеннями. Єдино тільки ягайлонська бібліотека, як прилюдна інституція, доступна для кожного, буде також служити руському інституту. Це основне становище не стоїть на перешкоді порозумінням, що їх ці дві інституції уложать між собою в цілі допущення студентів руського інституту на поодинокі виклади на ягайлонському університеті і навідворот, складання доповнюючих іспитів із тих предметів, які вислухали на ягайлонському університеті або в руському інституті. Такі виклади не можуть у нічому уймати уладовим і мовним приписам обох шкіл і підпадають затвердженню міністра освіти.

5. В цілі негайного заснування руського інституту, його зорганізування і його дальшої розбудови аж до утворення повного руського університету має бути покликана до життя організаційна комісія. Провідника комісії і його заступника призначе міністер освіти, а крім цього входять до неї чотири професори ягайлонського універ-

ситету і чотири руські учені, а крім цього постійний делегат відділу науки міністерства освіти.

6. Організаційна комісія є дорадним органом міністра освіти і підлягає йому. Її завданням є: а) представити міністрові внески про творення катедр у руським інституті, про затвердження габілітації, про вивінування інституту в потрібні установи, про заспокоєння інших його потреб, а головню про організацію його адміністрації; б) давати ініціативу й посередничити в заключуванні умов у взаєминах між ягайлонським університетом і руським інститутом; в) випрацьовувати статут для руського інституту, який буде так довго обов'язувати, доки не буде перемінний на руський університет. У статуті має бути запевнена правна особовість для руського інституту. Статут буде мати законну силу, як його затвердить міністер освіти. Габілітації в інституті будуть допущені до тих предметів, для яких будуть находітися професори в інституті.

Інститут зглядно руський університет має служити виключно культурним цілям руського населення і тому повинен затримати повну окремішність супроти слов'янського інституту, що має бути заснований при ягайлонському університеті в Кракові, як також супроти евентуально покликаних до життя інших вищих студій в інших слов'янських мовах.

II. Проект закону про створення університету з руською (українською) викладовою мовою.

Арт. 1. Уповноважується уряд до створення університету з руською (українською) викладовою мовою та видатків у тій цілі потрібних і вказаних розпорядків, а головню негайного покликання до життя руського (українського) інституту з тимчасовим осідком у Кракові — як зав'язку будучого руського (українського) університету.

Арт. 2. Уповноважується уряд вставити до бюджетового прелімінаря на рік 1925 і дальші роки відповідний кредит для здійснення цілей, поданих в арт. 1. Уповноважується уряд уділити до розпорядимости міністра віроісповідань і освіти надзвичайного фонду у висоті... на покриття вступних організаційних коштів.

Арт. 3. Виконання цього закону доручається міністрові віроісповідань і освіти.»

III. Відповідь українських професорів

на варшавський протокол, ухвалена дня 30. серпня 1924 р. професорами-українцями бувших австрійських університетів на з'їзді у Празі.

«1. Осідок університету: Осідок українського університету може бути тільки на українській етнографічній території, бо-тільки в:

цьому випадку він зможе виконати свої обов'язки супроти народу. Постійним осідком для цієї культурно-наукової установи може бути тільки Львів, як головний культурний центр. Провізорично може бути призначений Перемишль або Станіславів. Ця провізорія буде обмежена на найкоротший час.

2. Назва: Український Університет.

3. Мова: викладава, урядова й іспитова — українська.

4. Основа організації: український університет є інституція повноправна, автономна, рівноядна з іншими державними університетами.

5. Наразі утворюється два повні факультети: філософічний і юридичний. негайно підготовляється заснування факультетів медичного і технічно-агрономічного.

6. Переведення організації: а) встановлюється організаційну комісію з осідком у Кракові. До неї покликається згідно з протоколом із дня 11. і 12. липня 1924 4 українські професори і 4 польські професори ягайлонського університету. Голову й заступника голови комісії призначає міністер освіти, а крім того входить до неї ще постійний делегат виділу науки при міністерстві Віроісповідань і Освіти; б) до її компетенції належить: ставити внески на утворення кафедр і їх обсаду; подавати внески на затвердження габлітації; вивіновувати університет потрібними інституціями; заспокоювати всі потреби його організації й адміністрації, а далі: ставити внески на уділювання відпусток та визначування стипендій для приготування габлітацій та пропозиції на суплентури; в) до розпорядимости організаційної комісії визначає уряд Річипосполитої достаточну квоту для переведення намічених завдань і зокрема на наукове видавництво українського університету.

7. Реченсь активування університету: український університет входить у життя як автономний, повноправний державний університет у другому триместрі, себто 1. січня 1925 р.

8. Провірочна комісія: При факультетах українського університету мають бути засновані провірочні комісії (з причин воєнних подій на азір комісій інших європейських університетів) під проводом деканів відповідних факультетів, що в сумнівних випадках, чи і скільки триместрів зачислити при вписі на університет, мають рішати це питання. Факультети мають право при нострифікації іспитів і дипломів означувати свої домагання до кандидатів.»

Підписи: Іван Горбачевський, Степан Смаль-Стоцький, Олександр Колесса, Кирило Студинський, Станіслав Дністрянський, Стефан Рудницький.

Хронологічно у щоденнику «Діло» з дня 20. вересня 1924 р. (ч. 209) оголошений лист проф. д-ра Кирила Студинського, в якому він

заявляє, що його роля в справі університету вичерпалася: а) передачею п'ятого польського уряду в університетській справі колегії бувших австрійських професорів-українців у Празі і б) передачею польському урядові відповіді колегії професорів у Празі на варшавський протокол. — За п'ять днів, бо 25. вересня 1924 р., появився у «Ділі» ще один лист проф. д-ра Кирила Студинського в справі університету, в якому він заявляє, що по 5. вересня 1924 він у Варшаві не був, а тому поголоски польської преси про його поїздки туди в справах університету неправдиві.

Оголошені прилюдно документи і оба листи проф. д-ра Кирила Студинського наглядно доказують, що прилюдна українська опінія почала витискати помітний вплив на українських професорів, заангажованих в університетській справі з польським урядом. Довго цілої справи в секреті утримати не вдалось. Коли ж усе більше-менше стало явним і голосним — серед учасників акції з українського боку почало назрівати заломання. Це заломання найшло пізніше свій трагічний епілог, але про це далі.

У щоденнику «Діло» з дня 27. вересня 1924 р. появилась заява Української Парляментарної Репрезентації за підписом її голови сенатора М. Черкавського (з Крем'янця) в справі польської університетської акції, в якій подано до відома українського громадянства, що польські урядові кола ні до кого з Української Парляментарної Репрезентації в університетській справі не зверталися. Далі в заяві підкреслено, що Українська Парляментарна Репрезентація є за повним українським університетом на українській національній території з осідком у Львові.

Дня 14. листопада 1924 р. Польська Партія Соціалістична (ППС) через своїх представників у польському соймі устами посла Чапінського мотивувала наглий внесок у соймі в справі заснування українського університету. Було це поновлення внеску з 24. травня 1924 р., який тоді не прийшов на порядок денний засідання сойму.

Знов же дня 18. грудня 1924 р. Українська Парляментарна Репрезентація зголосила інтерпеляцію в соймі до голови польської Ради Міністрів і до Міністра Освіти в справі українського університету. Інтерпеляція, мотивована зобов'язанням Польщі заснувати український університет у законі з 26. вересня 1922 р., кінчається такими запитами: 1. на якій підставі уряд розпочав кроки в напрямі творення «руського інституту» в Кракові, коли закон з 26. вересня 1922 (Дн. 3. ч. 90) не знає ніякого інституту, а заповідженого закону про створення українського університету соймі не прийняв; 2. чи міністер закордонних справ Скшиньскі мав уповноваження уряду,

щоб представити на щорічній сесії Союзу Народів у Женеві заходи уряду біля творення, незгідного з поняттям університету, з'ясованим у названому законі, — інституту в характері правдивих і правильних способів виконання зобов'язань, зятягнених супроти Ради Амбасадорів?; 3. чи і коли уряд наміряє предложити законопроект створення українського університету згідно з духом закону з дня 26. вересня 1922 р. і записки, даного Скірмунтом Раді Амбасадорів.

Майже одночасно із тим, бо в днях від 18—20. грудня 1924 р. відбулася в Празі нарада професорів тамошніх українських Високих Шкіл, а саме: Українського Вільного Університету, Українського Педагогічного Інституту і Господарської Академії в Подєбрадах разом із представниками Центрального Союзу Українського Студентства у справі Українських Високих Шкіл у Львові. Вислідом наради було покликання до життя університетської Комісії, яка в порозумінні із Кураторією Українських Високих Шкіл у Львові мала повести позитивну працю в користь існуючих Українських Високих Шкіл у Львові, себто підтримувати їх дальше існування морально й матеріально.

Таким дивним акордом закінчився 1924-ий рік у справі українського університету, що його заснування підготовляв для українців уряд Владислава Грабського. Але з тим не закінчилася ще урядова акція в університетській справі.

Тут варто подати ще деякі інформації, зібрані з першої руки, бо від учасника переговорів з урядом у справі заснування українського університету в 1924 році. З тих інформацій виходить, що в самому уряді Владислава Грабського, що був у тодішній парламентній Польщі т. зв. позапарламентарним урядом, себто урядом не з волі парламенту, чи точніше парламентарних політичних груп, не було одностійдності в справі українського університету. Коли прем'єр Влад. Грабський у першій розмові з представниками українських професорів, себто з д-ром Кирилом Студинським і д-ром Романом Смаль-Стоцьким заоферував відразу 18 катедр філософічного і правничого факультету з тимчасовим осідком у Кракові, то Міністерство Закордонних Справ заступало концепцію заснування українського університету ім. Короля Данила відразу у Львові. Коли ж міністер Освіти Міклашевські уступив, а на його місце прийшов брат Влад. Грабського, славетний у нас проф. Станіслав Грабські, справа університету знов прийняла новий оборот. Станіслав Грабські шов на переходову стадію організації університету в Кракові, а пізніше мав намір перенести його до Львова, злучити його з львівським університетом Яна Казимира і таким чином львівський університет зробити польсько-українським, себто зутраквізувати. Іншими сло-

вами Ст. Грабські про окремий український університет на дальшу мету не думав і до нього допустити не бажав. Він волів відновити старий, австрійський утравізм львівського університету, але в іншому, бо в державно польському виданні. Чи проф. Станиславові Грабському це було б удалося? Можна відповісти, що напевно ні, не вдалось би. А не вдалось би тому, що вже в травні 1926 р. заіснувала в Польщі цілком нова політична ситуація, при якій Станислав Грабські перестав грати якунебудь політичну роллю.

Вище я сказав, що з кінцем 1924 р. не закінчилась ще обговорювана українсько-університетська акція. Одначе вона в 1925 р. цілковито зійшла з прилюдної арени. А зійшла мабуть тому, що ще під кінець 1924 р. польський уряд зробив один дуже зручний маневр, щоб приспати чуйність української і польської опозиційної сторони з уваги на започатковану ним акцію в справі українського університету. Що ж це був за маневр? А ось у другій половині грудня 1924 р. появились на пражькому ґрунті емісари польського уряду (за таких вони себе подавали) в особах п. Оскілка з Волині і поляка Мадейського, які почали переговорювати з професорами, емігрантами з Наддніпрянської України в справі творення українського державного університету тим разом у... Луцьку на Волині. Коли в пресі появились ці поголоски, в прилюдній українській опінії устійнився погляд, що польський уряд акцію з українськими університетськими професорами бувших австрійських університетів (львівського, пражького й черновецького) зовсім понехав. Крім того в ході 1925 р. прийшло до кризи уряду Владислава Грабського. Всім здаралось, що з уступленням уряду Владислава Грабського, який будьщобудь таки виявив багато доброї волі для реалізації закону з 22. вересня 1922 р. про український університет, провалилась і почата тим урядом університетська акція. Тим часом дальший хід подій виявив, що було інакше.

В українському середовищі у Львові, зокрема ж у Кураторії Українських Високих Шкіл, перші місяці 1925 р. були виповнені розважаннями на тему: бути чи не бути далі українському приватному університетові у Львові. Через Кураторію, що складалася з представників установ і політичних партій, тією самбо справою займались і всі львівські відповідальні українські централі. По довгих, прикрих, як це вже сказано раз на іншому місці, переходах Кураторія вкінці прийняла поважною більшістю голосів рішення про припинення українського приватного й нелегального університету у Львові з кінцем академічного року 1924/25, себто з кінцем липня 1925 р. Про польські урядові заходи у справі заснування

українського університету в цілому тому часі, себто від січня до кінця липня 1925 р., не було «ні слуху, ні диху». Такий самий стан був і в другій половині 1925 р. аж до половини грудня 1925.

У щоденнику «Діло» з 15. грудня 1925 появилися у передруці за польською ендецькою пресою під написом «Гра у піжмурки» документ такого змісту:

«Деклярація д-ра Романа Смаль-Стоцького з 7. грудня 1925 р.»

«Вельмишановний Пане Міністре, — Продовж цього року мав я честь бути візванним Вашою Ексцеленцією для ознайомлення з поглядами п. міністра й уряду на справу організації університету з руською (українською) викладовою мовою. Та справа не була вже мені чужа, бо майже від року працював я над нею на основі письмального уповноваження попередника Вашої Ексцеленції п. Міністра Міклашевського. Мої тодішні заходи довели до підписання протоколу з 3. вересня 1924 р., заапробованого Головою Ради Міністрів, силою якого загал українських учених мав представити кандидатів, з-поміж яких Міністерство Освіти мало довершити призначення членів організаційної комісії. Непередбачені обставини спричинили, що з нашого боку не словнено досі згаданій умови, а зміна довершена на становищі міністра освіти, наказала мені здержатися в моїх заходах аж до хвилини, коли п. Міністер буде такий ласкавий повідомити мене, що вважає бажаним скликати в трудні ц. р. організаційну комісію.

«Тепер маю честь предложити п. Міністрові письмо проф. д-ра Кирила Студинського, голови Наукового Т-ва ім. Шевченка, члена української Академії Наук у Києві, яке містить список пропонованих із нашого боку кандидатів. Те письмо адресував проф. Студинський до Вашої Ексцеленції на основі одностороннього уповаження як із боку університетської комісії Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, так із боку б. австрійських професорів університету, скупчених на українському університеті в Празі.

«Здаючи собі добре справу з далекосягlosti цієї події, можу впевнити Вашу Ексцеленцію, що рішення в тому напрямку прийняли наші вчені після глибокої і ґрунтовної застанови і в повній свідомості своєї відповідальности, яку затягають супроти власної совісті, супроти рідної науки і власного народу. Збір наших учених складається виключно з одиниць, яких національні почування не можуть підлягати ніякому сумнівові, бож вони доказали їх працею всього свого життя, присвяченого розвиткові національної науки і культури, як у часі мирної доби, так і в часі великої світової війни. Також під час нещасної війни між поляками й українцями наші вчені були на становищі і без вагання сповнили свій національний обов'язок.

Багато з них мусіло покинути рідний край і тепер перебуває на еміграції, користуючись братньою гостинністю чехословацького народу. Коли ж отже збір тих самих мужів віддасться однодушно до диспозиції п. Міністра, то тому, що любов до власного народу і відповідальність за його будучину, за будучину молоді й науки так наказують їм поступити.

«У глибокому пересвідченні, що добро й будучина українського народу лежать у вихованні його молоді на основах християнської науки, на підвалинах правості і на ідеалах західної демократичної цивілізації, наші вчені вірять, що ті принципи можуть бути здійснені в Річипосполитій Польській, де живе кількамільйоновий відлом українського народу і має свою долю зв'язану з долею тієї держави. Тому стаючи на становищі Польської державности, наші вчені заявляють готовість широкій і лояльній співпраці з урядом для добра держави й обох національностей.

Ось причини, які перешилили терезу роздумувань наших учених. І такими почуваннями оживлені, бажать вони від високою кермою Вашої Ексцеленції в міру сил і спроможности причинитися до згідного співжиття і співпраці обох заселяючих Польщу народів.

«Здаючи п. Міністрові звіт із мого цілорічної діяльності, яку розумів я як скромний причинок з мого боку до праці для добра нашого народу і Річипосполитої, дозволяю собі на руки Вашої Ексцеленції дати вислів довір'ю, що уряд і польське громадянство приймуть до відома крок наших учених у повному розумінні й признанні почувань і мотивів, які нами кермували.

«Прийміть, Пане Міністре, вислови глибокої пошани і поважання

Д-р Роман Смаль-Стоцький.»

Одночасно із проголошенням наведеної декларації, оголосив польський Міністер Освіти проф. д-р Станіслав Грабський і розпорядок про скликання «організаційної комісії академічного шкільництва з українською викладовою мовою» на день 4. січня 1926 р. До Комісії міністер С. Грабський покликав із польського боку професорів краківського університету д-ра Чекановського і д-ра Збігнева Паздра; а з українського боку професорів: д-р Олександра Колессу, д-ра Станіслава Дністрянського, д-ра Степана Рудницького, д-ра Кирила Студинського, д-ра Володимира Вергановського, д-ра Іларія Свенціцького і д-ра Романа Смаль-Стоцького, всіх як членів і д-ра Мирона Кордубу як заступника. — Пізніше реченець засідання комісії переложено на 16. січня 1926 р. Але комісія не зійшлася.

Вже із самого тексту, підписаної проф. д-ром Романом Смаль-Стоцьким і адресованої до міністра Станіслава Грабського, заявив видно, що вона має збірний характер. Замість, щоб кожний член

організаційної комісії складав таку заяву, зложив її за всіх проф. д-р Роман Смаль-Стоцький. Також із тексту заяви видно, що над нею дебатовала університетська комісія при Науковому Т-ві ім. Шевченка і Колегія б. австрійських професорів українців у Празі. Далі видно з тексту, що ця заява була супровідним письмом проф. Романа Смаль-Стоцького до письма проф. д-ра Кирила Студинського, адресованого міністрові Грабському. Крім того незалежно від самого тексту декларації зараз же по її оголошенні виявилось, що проф. Роман Смаль-Стоцький пробув кілька днів у Львові, де члени університетської комісії Наукового Т-ва ім. Шевченка разом із ним цю декларацію укладали, стилізували й оформлювали, при чому правної сторінки декларації, як пізніше виявилось, допильнував і її оформлював д-р Кость Левицький. Підготовка тієї декларації тривала довго, бо кілька тижнів. Але що ж із того вийшло? Зараз побачимо! Однак перед тим ще зазначимо, що в справі тієї, виготовленої вже комісійно декларації, говорив д-р Роман Смаль-Стоцький ще із д-ром Дмитром Левицьким, головою зорганізованої в липні 1925 р. нової політичної партії УНДО (Українського Національно-Демократичного Об'єднання) у тому напрямі, чи доцільно таку декларацію давати і чи він як голова Партії зможе заручити, що вона не спричинить політичних ускладнень. Д-р Дмитро Левицький мав заявити, що нічого подібного надіятися не треба, бо ж ясно, що професори-емігранти, які братимуть участь у організаційній комісії, а потім еventуально обіймати катедри на українському університеті, без такої заяви не зможуть обійтися. Та й держава мусить її від них вимагати. Словом, при такій великій справі, як університетська, така декларація нікого не задивує і не заскочить і то тим більше, що має вона збірний характер.

Коли ця декларація появилася в «Ділі» з 15. грудня 1925, то було це фактично 14. грудня, бо щоденник був антидатований. Отже 14. грудня опубліковано її в «Ділі» майже без коментарів. Щойно 15. грудня, то є в «Ділі» з 16. грудня 1924 р. появилася передова стаття пера ред. Федя Федорцева під написом «Лакейство», в якій не так піддано критиці чи критичній аналізі текст оголошеної декларації д-ра Романа Смаль-Стоцького, як радше спалюжено його в найогидніший спосіб особисто. Для прикладу зачитуємо два маленькі уривки статті. Ось вони: «Перед нами декларація цього агента польської влади, декларація без життя, без честі і поваги, декларація, яка має на меті зірвати ореол нашої високої громадської моралі»... А далі: «Кожна нація має типи, які яко покидьки викидає на смітник суспільного життя»... Із дат видно, що перед появою тієї статті, була в УНДО нарада, що з тією справою зробити. І там

рішено вбити цілу акцію уряду таким чином, щоб д-ра Романа Смаль-Стоцького відгородити від інших заангажованих у справу професорів, а зокрема від голови Наукового Т-ва ім. Шевченка д-ра Кирила Студинського та зробити його самозванцем, який на власну руку повів цілу акцію з деклярацією. Що так воно мусіло бути-про це свідчить комунікат УНДО (Українського Національно-Демократичного Об'єднання) з дня 14. 12. 1925, оголошений у щоденнику «Діло» з дати 17. грудня 1925. У тому комунікаті читаємо на першому місці: «Українське Національно-Демократичне Об'єднання вважає опублікований польською пресою дня 14. грудня ц. р. лист д-ра Романа Смаль-Стоцького до міністра освіти Станіслава Грабського актом грубої провокації з боку невідповідального самозванця. УНДО якнайрішучіше протестує проти того нечуваного факту фальшування думок і настроїв заслужених для нашого народу й української культури громадян, а український народ відмежовує себе від того роду непокликаних осібняків». — Дві дальші точки резолюції присвячені протестові проти тактики й поведінки польського уряду в університетській справі. Під резолюціями підписані: д-р Дмитро Левицький, як голова, і Володимир Целевич як секретар.

Реакція на деклярацію д-ра Романа Смаль-Стоцького, подану міністрові Грабському від українських професорів, виявилася по українському боці в несподівано жорсткій формі. Бо д-ра Р. Стоцького не тільки спалюжено, але й обложено його прилюдно чимсь у роді бойкоту. Словом, для нього справа прийняла трагічний оборот. Організаційна Комісія, очевидно, не зійшлася вже ніколи, а польський уряд затирив руки із вдоволення, що спав йому з плечей клопіт організації і заснування українського університету. Польські політики, дипломати й члени уряду прилюдно твердили, що українці запротестували проти творення університету з українською викладовою мовою для них, а тим самим із університету зрезигнували.

Українська сторона знову зі свого боку твердила, що хоче університету й не зрезигнує ніколи із нього, але не хоче такого, як поляки дають, і до того не може погодитися з методами поведінки поляків при творенні університету. Тому то з українського боку прийшов ще епілог до цілої тієї справи у виді інтерпеляції Української Парламентарної Репрезентації Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя у справі невиконання польським урядом постанов арт. 24—26 закону з дня 26. вересня 1922 р., що відносилися до заснування українського університету. Ця інтерпеляція до уряду була внесена в соймі дня 5. лютого 1926 р. А щоб дати світові ще наглядніший доказ, що українці таки прагнуть університету, то ця ж сама Парламентарна Українська Репрезентація зголосила в соймі свій зако-

нопроект на заснування українського університету. В світлі того законопроекту український університет мав бути заснований у Львові і мав мати такі факультети: 1. теологічний греко-католицький; 2. теологічний греко-православний; 3. правничий і політичних наук; 4. природничо-математичний; 5. гуманістичний; 6. медичний і 7. технічно-агрономічний. Ясно, що польський сойм зареагував на цей законопроект так, як цього можна було сподіватися, то значить — зигнорував його.

Ціла університетська справа в світлі наведених фактів, що заіснували в 1924, 1925 і 1926 р. виглядає дійсно на «гру в піжмурки». Українці не хотіли й думати про інший університет, як тільки про такий, який вони собі уявляли, а поляки з того собі сміялися і давали, чи пак хотіли давати українцям університет згідно зі своїм смаком як зарозумілі переможці. І тому усе те скінчилося нічим, а по українському боці то ще й трагічним епілогом.

ХІІІ. ЧОМУ НЕ ПРИЙШЛО В ОПИСАНОМУ ЧАСІ ДО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ?

Український університет повстав у 1920 зглядно у 1921 р. (тоді він остаточно оформився в університет) тому, що українська студентська молодь не мала де вчитись, бо всі польські університети були для неї недоступні. Творці університету здавали собі докладно справу з того, що без легального дозволу на ведення університету від польської окупаційної влади, життя того університету буде важке і що воно буде змушене заритись у підпілля. Але не зважаючи на те, не зважаючи на перспективи великих труднощів, університет таки урухомлено і то демонстративно. Чому ж так сталося? — Це передовсім тому, щоб слабу тоді і внутрішньо не сконсолідовану ще польську державу понизити перед цілим культурним світом і таким прикрим аргументом як той, що Польща не тільки не дозволяє українським студентам учитись на своїх університетах, але й перешкоджає їм учитись у власними силами zorganizованій високій школі, а до того що високу школу ще й жорстоко переслідую. Отже, політичний аргумент був одним із найважливіших стимулів, що пхнув організаторів українського університету до якнайскорішого його урухомлення.

А діялося це ще перед признанням Польщі суверенних прав над Східньою Галичиною з боку антантських переможців. Таким чином аргумент із культурного обсягу на польську нездібність наладнати

сяк-так життя на польсько-українському відтинку мав доволі переконливу силу на європейському Заході.

Численні меморіяли уряду Західної Области Української Народної Республіки, коротше уряду президента Євгена Петрушевича, до Союзу Народів у Женеві, до Ради Амбасадорів у Парижі, та особисті інтервенції і розмови деяких членів того уряду з урядовими колами Франції та Англії у справі українського шкільництва взагалі, а в справі університету зокрема, робили на Заході своє враження, корисне для нас, а дуже від'ємне для Польщі. Сам факт внесення українським університетом петиції до Союзу Народів і Ради Амбасадорів у Парижі доказував у свою чергу, що йшло туг насамперед про політичну сторінку справи. Цей меморіал переложено на всі європейські мови та поширювано його серед професорів європейських університетів і серед молоді, словом мобілізовано наукову опінію світу проти Польщі. Знов же такий факт як інтерпеляція професора університету і посла до італійського парламенту Еttore льомбардо — Пелаярґіно в італійському парламенті у справі переслідування української науки в Польщі, мобілізувала політичну опінію проти Польщі. Ця інтерпеляція мала місце в італійському парламенті дня 11. вересня 1922 р.

Центральна Організація Українського Студентства в Празі ЦЕСУС (Центральна Екзекутива Українського Студентства) вела зі свого боку величезну пропаґандивну, протипольську акцію у зв'язку з польськими переслідуваннями українського університету у Львові на міжнародніх студентських з'їздах, на пленарних засіданнях і на комісіях міжнародньої студентської організації. Вона вислала телеграфічні та письмєнні представлення в справі українського університету навіть на численні тоді міжнародні конференції, які були присвячені чисто політичним справам європейського міждержавного життя в рямях версальської політичної системи.

Від самих первопочинів організування українського університету у Львові була все таки і серед українського громадянства невеличка групка людей, які цією акцією не тільки не захоплювались, але й ставились до неї критично. Майже негативно ставився до неї тодішній голова Української Трудової Партії в краю й одночасно голова Міжпартійної Ради д-р Володимир Бачинський, а на еміґрації навіть прилюдно розкритикував у пресі університетську акцію д-р Осип Назарук. Вони обидва і їх прихильники ставились критично до акції не з політичних мотивів, але з чисто речевих, соціяльних і наукових. Вони не вірили, що на такому нелегальному університеті українська студентська молодь зможе вчитись, а далі побоювались, що дипломи

такого університету, ніким не признані, не дадуть абсолювентам змоги влаштувати собі відповідно життя та забезпечувати існування. Та їх становище, як і становище нечисленних їх прихильників, не мало ніякого впливу на хід цілої університетської акції.

Знов же Польща, маючи величезні клопоти з українським університетом і в краю і на міжнародній арені, намагалась якось вийти із положення оборонною рукою. В тій цілі висилала посередника за посередником чи то до українських наукових діячів, чи до поодиноких впливових громадян, щоб порозумілись саме в університетській справі, але це не давало ніяких позитивних наслідків. Тому то польський сойм при ухваленні закону про т. зв. воевідську автономію дня 26. вересня 1922 р. дочепив до того закону і постанову про заснування українського університету до двох років, себто до вересня 1924 р. І для Польщі, і для українців ситуація в університетській справі поважно змінилась по 14. березня 1923 р., коли то Польщі признано Сх. Галичину.

Польща по 14. березня 1923 р. мала обов'язок зреалізувати постанову закону з 26. вересня 1922, а українці найшлися зі своїм приватним університетом у дуже важкій ситуації. Політично цей університет свою ролю вже відіграв, науково бажав виправді далі відтравати поважну ролю, дарма що з місяця на місяць вести повнотою наукову працю в університеті ставало важче, а соціально студії на цьому університеті, хоч і давали освіту, здобувану серед тяжких обставин, то не давали абсолювентам ніякого життєвого забезпечення. Отже, українці фактично цілу університетську кампанію по 14. березня 1923 програли. Тому то й у тодішній Кураторії Високих Українських Шкіл, яка повстала з ініціативи самої університетської молоді, виринула така, доволі дивна, щоправда, тоді думка-вносити петиції до польського сойму і сенату в справі удержавлення цього університету. І цікаве, що за такою акцією була сама університетська молодь, були представники поодиноких партій, що засідали в Кураторії крім комунізуючих, але був проти неї одинокий тоді український щоденник у Львові «Діло», що стояв саме в той час в опозиції до офіційного проводу Української Трудової Партії. Щодо політичних груп, заступлених у Кураторії, то треба підкреслити, що ні одна з них, коли брати на увагу чисто національні групи, не мала в тодішній ситуації ніякої конкретної концепції на розв'язку саме існуючої університетської проблеми, себто проблеми тайного українського університету. Але пізніше виявилось, що ніяка політична група, очевидно, національна українська політична група, не мала крім повної негачії, також ніякої концепції на розв'язку універси-

тетської проблеми в площині реалізації польським урядом закону з 26. вересня 1922 про університет для українців. Одинокі комуністична група Сель-Робів і тодішня теж комуністична УСДП заявлялись на Кураторії за дальшим веденням українського університету нелегально з революційних мотивів. Словом, у їх розумінні український нелегальний університет мав бути кузницею революційної комуністичної ідеології та школою революційного, точніше соціально-революційного вишколу.

Коли ж у 1924 р. уряд Владислава Грабського розпочав поважні кроки в напрямі реалізації постанови закону з 26. вересня 1922 про університет для українців — українці, крім університетських професорів на 6. австрійських університетах, показали себе цілком до цього не підготовані і, що більше, в поборюванні цієї урядової акції поза демагогію не змогли видобути ніякого аргументу, вартого уваги, який насправду виправдував би провал цієї акції через українців. А вже історія із проф. Романом Смаль-Стоцьким, професором варшавського університету, якого посередництва ужив міністер освіти Міклашевський, а потім міністер Станіслав Грабський до розмов із українськими професорами й вченими, закінчилася правдивим скандалом. Як видно з усього, проф. Роман Смаль-Стоцький ділав у найкращій вірі, мав з боку українських професорів признане право до посередництва з урядом, мав з українського боку підтримку в університетській комісії Наукового Т-ва ім. Шевченка, в якого домівці вся та акція підготовлялась і оформлювалась, мав згоду на підтримку від голови новооснованої тоді політичної партії УНДО і, не зважаючи на все, впав у результаті жертвою цілої акції.

Що так воно сталося — причиною цього були невідрадіні тоді відносини в українській публіцистиці. Першу скрипку в «Ділі» грав тоді редактор Федь Федорців. Була це людина талановита. Був це непересічний публіцист, але попри те поважно хорий на жовчеві каміння. Ніколи не можна було бути певним, чи ця людина не зробить завтра чорним того, що вчора вважала білим. Це залежало від його органічного стану, то значить від того, чи біль його мучив, чи ні. Він спричинив багато труднощів не тільки українській національній політиці, але й взагалі цілому українському національному життю впереджуванням подій у «Ділі» та формулюванням у ньому становища до далекосяглих фактів, що заісновували в національному житті, так на «глазомер», без об'єктивного розгляду справи і без підготовки становища. Він своєю поведінкою накидував нероз УНДО-ві при допомозі доконаного становища на сторінках «Діла» тактику, чи поведінку. Були часи, де треба було відкликати те, що опублікував Ф. Федорців. Але були й інші ситуації, наприклад, будучи в

1925 р. фактично головним редактором «Діла» він опублікував на сторінках «Діла» кілька статей проф. д-ра Томашівського на університетські теми, в яких д-р Томашівський відносився позитивно до акцій уряду і до акцій українських професорів - українців у справі університету. Помістивши ці статті, потім Ф. Федорців завів у «Ділі» таку погоно на Томашівського, що той був примушений через адвоката деякі речі простувати в «Ділі» на основі § 19. пресового закону. Правда, що й д-р Томашівський фізично був недужий також як Ф. Федорців.

Отже, вертаючи до речі, треба ствердити, що по проголошенні декларації д-ра Романа Смаль-Стоцького в половині грудня 1925 Федь Федорців був фактичним інспіратором і аранжером цілої ганебної нагінки на проф. Романа Смаль-Стоцького, яка виправдала всіх інших українських учасників університетської акції, а офірним козлом зробила Р. Стоцького. Українські професори б. австрійських університетів вправді спершу стали на розумному становищі взяти участь у підготовній університетській роботі з польським урядом і довести її до кінця, виходячи із заложення, що коли цю нагоду прогавиться, то другої не буде скоро, але не витримали на тому становищі до кінця. Вони дали стероризуватись фактично хоробливій акції одної людини спершу виключно в «Ділі», а під кінець і в «Ділі», і в УНДО. Поважною хибою акції професорів-українців у цілій справі був факт, що вони спершу робили свою роботу секретно, а коли вона виявилась, то тоді не старались підготувити і настроїти до неї українські політичні кола. Через те акція провалилась. Очевидно, що скористали із такої поведінки українців у підготовчій роботі до організації українського університету тільки польки. Вони з такого її висліду були найбільше вдоволені.

XIV. ДАЛЬША ДОЛЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПРАВИ В ПОЛЬЩІ

По провалі справи організації українського університету, заініційованої урядом Владислава Грабського і по зліквідуванні українського тайного університету у Львові цілих десять років справа українського університету спочивала. Всяке заінтересування нею в українському громадянстві впало. А впало тому, що це громадянство і зокрема українська національна політика мала тепер безліч праці на відтинку самооборони перед польським наступом на всіх ділянках українського національного життя. Найцікавішим з того часу є факт, що серед української студентської молоді заінтересування справою українського університету цілковито щезло. На це зложилось багато причин, але найважливішою було те, що поважна частина

нашої молоді займалася тепер конспіративною національно-революційною роботою в організації ОУН (Організація Українських Націоналістів). Вона мало займалася наукою, але за те жертвувала багато енергії, крові та життя для революційної роботи, сиділа по тюрмах і виснажувалась. Користи із цієї цілої роботи було мало, але шкоди доволі багато. Інша частина української студентської молоді вписувалась на польські університети, де «тихо» й «ревню» студіювала, а по скінченні студій намагалась добитись якогонебудь становища в державному апараті, подекуди навіть за ціну національного самопониження. Правда, що випадків такого самопониження, на щастя, було небагато, але вони все таки були.

Словом, українська студентська молодь жила в двох протилежних екстремах. Одна її частина експонувалась, боролась і терпіла, а друга шукала спокою, вигоди і становища по скінченні студій. Очевидно, що ні одна, ні друга частина не хотіла і не мала «часу» займатися такою «дрібною» справою як український університет.

Щойно у травні-червні 1935 р. стала знов актуальною українська університетська справа в Польщі. Це за Польщі вже в останній раз! Було це в часі переговорів президії УНДО (Українського Національно-Демократичного Об'єднання) з польським урядом у справі т. зв. нормалізації польсько-українських відносин у Польщі. Тоді між українськими домаганнями була й справа університету. На початку 1936 р. Українська Парламентарна Репрезентація ще раз докладно спрецизувала та скодифікувала всі українські домагання з травня 1935 р., між якими знов була і справа українського університету. Він повинен був бути заснований у найближчих роках, а покищо для задокументування доброї волі уряду заспокоювати й респектувати українські домагання, мало прийти негайне заснування та урухомлення катедри української літератури на львівському університеті. Уряд це домагання виконав літом 1936 р. по переборенні поважних труднощів із польського боку у Львові. Переводив це в життя тодішній міністер освіти проф. Свентославський. Під примусом сенат львівського університету катедру української літератури креував. До кінця існування Польщі катедри не обсаджено. Польська університетська молодь проти неї запротестувала й прийняла постанови про те, що не допустить силою до її урухомлення в випадку, якщо катедру обсаджать.

XV. КІНЦЕВІ МІРКУВАННЯ

За кругло вісімдесят років боротьби за український університет у Львові українська університетська справа перед упадком Польщі.

стояла так як на початку тієї боротьби ще за Австрії, то значить, що ми українського університету не вибороли. Дня 22. вересня 1939 р. ввійшла до Львова червона большевицька армія. Під большевицьким режимом почалася на велику скалю закросна перебудова цілого соціального устрою населення на західноукраїнських землях, а попри те й великі культурні та наукові реформи. У Львові Наукове Т-во ім. Шевченка перетворено в філію Української Академії Наук у Києві, «Просвіту» взагалі скасовано. Зате всі польські високі школи, що існували у Львові, короткою дорогою перетворено на українські. І так львівський університет українізовано в першу чергу і перезвано його в університет ім. Івана Франка. Вслід за ним пішла українізація політехніки й інших високих шкіл як торговельної Академії та Експертової вищої школи. Протривало це недовго, бо до 22. червня 1941 року.

Написано у Львові у 1943 р.

Література: Василь Мудрий: Боротьба за огнище української культури в західних землях України, Львів, 1923; «Natio» № 7-8-1927. Warschau стаття: Wasył Mudryj: Die ukrainische Universitätsfrage in Lemberg; річники щоденника «Діло»; досі ніде неопубліковані і невикористані рукописні матеріали.